
Roman Cílek
SMYČKA SE STAHUJE
Nakladatelství ČAS
Edice Český ČAS
Vánoce 1944 – květen 1945: strhující válečné finále

Roman Cílek

SMYČKA SE STAHUJE

Vánoce 1944 – květen 1945:
strhující válečné finále

Nakladatelství ČAS

Edice Český ČAS

Roman Cílek

SMYČKA SE STAHUJE

Vánoce 1944 – květen 1945:
strhující válečné finále

Nahlédnuto z většího odstupu nemá žádná válka vítěze. Má jen poražené v podobě statisíců padlých na obou stranách, kteří nás prosí o to, abychom spravedlivě zhodnotili, zda jejich oběť měla nějaký hlubší smysl.
STEFAN ZWEIG

Člověk si přeje svět, kde by dobro a zlo byly zřetelně rozlišitelné, protože je mu vrozena nezkrotitelná touha nejdřív soudit a pak teprve chápat.
MILAN KUNDERA

Dějiny jsou jako moře. Zdálky vypadají monumentálně, ale když jste uprostřed, tak se vám dělá špatně.
GABRIEL LAUB

Válka má požitek z krve.
LUCIUS ANNAEUS SENECA

Copyright © Roman Cílek, 2020

Editor © Josef Pepson Snětivý, 2020

Cover & Layout © Nakladatelství ČAS, Alena Šulcová, 2020

© Nakladatelství ČAS, www.nakladatelstvicas.cz, 2020

ISBN 978-80-7475-308-4

Předznamenání

„Finis coronat opus," vzkazuje nám přes hradbu věků římský básník Ovidius, a s klasiky není radno se přít. Tvrzení, že konec korunuje či završuje dílo, lze nepochybně vztáhnout i na vyhroceně dramatické dění, které se odehrávalo v posledních dnech, týdnech a měsících válečného zápolení, kdy odpor hitlerovského Německa měl podobu již jen setrvačné všeničící křeče a porážka se zdála neodvratnou. Byla to doba, kdy se čím dál víc mohlo žít nadějí, že válka již brzy – co nejdříve! – skončí vítězstvím spravedlivých, ale stále ještě to byl čas překvapivých zvratů, stále ještě na bojištích, v zázemí, ale i na popravištích umírali lidé. Odehrávaly se tehdy na širokém dějinném plátnu nejen významné události, ale docházelo i k prostým, často doslova absurdním okamžikům, které ve své četnosti doplňovaly mozaikový obraz doby do celistvé podoby. Ano, mozaika – to je to odpovídající slovo. Závěr války se na našem území i leckde jinde dotýkal všeho a všech. Český a moravský prostor tehdy nabyl dějinného významu a prolínalo se tu nesčetně zájmů, pod jejichž podstatu ani v odstupu není snadné objektivně nahlédnout. Část pátračského autorského důrazu je položena na málo známé zákulisní dění, jímž se ti, kteří už skoro vše prohráli, snažili často až bizarními počiny této porážce zabránit, nebo ji aspoň o kus, o kousek odsunout. To vše jsou kamínky v obrazu oné pětasedmdesát let od nás vzdálené doby, kterou lze označkovat všelijak, jen ne znamením černobílosti.

R. C.

„POSLEDNÍ VZEPĚTÍ NAPŮL UŽ ZDECHLÉ KOBYLY“

Bezpečnostní opatření vyrazila pozvaným dech.

Od 20. července 1944, kdy se plukovník Klaus Schenk von Stauffenberg pokusil bombou skrytou v aktovce zabít Hitlera, uplynulo sice už půl roku, ale odezva této události, po níž již führer důvěřoval jen málokomu a vyšším důstojníkům ze všech nejméně, jako by zde byla na každém kroku přítomna. Dvanáctý prosincový den čtyřiačtyřicátého roku, romantická končina v pohoří Taunus na sever od Frankfurtu nad Mohanem, zámeček Ziegenberg u Bad Nauheimu. Každý z nevelkého okruhu armádních činitelů, kdo byl na tuto přísně tajnou poradu předvolán, musel ve zdejším sídle štábu německého velení na západní frontě, jemuž od září stál v čele polní maršál Gerd von Rundstedt, odevzdat zbraň i osobní zavazadlo, poté je naložili do autobusu, jehož okna byla zaslepena tmavým papírem. Teprve po několika desítkách minut jízdy, záměrně vedené ne zcela přímým směrem, zastavil autobus u vchodu do rozlehlého podzemního bunkru.

Adlerhorst – Orlí hnízdo.

Další a opět do značné míry dočasné sídlo Hitlerova hlavního stanu. V první polovině roku 1940 odtud vůdce řídil triumfální dobývání Francie, nyní byla situace úplně jiná a myšlenkám na minulost se každý raději vyhýbal. Nejužší führerův štáb se sem s krátkou zastávkou v Berlíně, kde se Hitler podrobil drobné operaci na krku, přesunul 10. prosince, protože až dosud využívané Vlčí doupě ve východopruském Rastenburgu, k němuž se blížila Rudá armáda, už nebylo bezpečným prostorem. Na štábních stolech ležely však nyní mapy nikoli východní, ale především západní fronty, pokreslené různobarevnými šipkami. Souhrnné desky zdobil kódový název chystaného dění: Wacht am Rhein.

Stráž na Rýně…?

Pozoruhodné označení: hitlerovci se zde inspirovali vlasteneckou básní Maxe Schneckenburgera z roku 1840, jíž dal hudební podobu Karl Wilhelm. Obranně vyhlížející obsah těchto tří slov byl však i součástí utajovacích a dezinformačních opatření, protože moment překvapení tu měl hrát a potom také skutečně hrál klíčovou roli.

Překvapení se tentokrát netýkalo jen nepřítele.

„Leccos jsme tušili, ale v konkrétní podobě, jaká nám byla v Adlerhorstu naservírována, to na nás spadlo jako těžká duchna," slovy nehledanými vypoví o tom v létě 1945 ve vyšetřovacím středisku americké armády v Obersuelu zajatý SS-Oberstgruppenführer Josef „Sepp" Dietrich, urostlý Bavorák a Hitlerův spolupracovník již od dvacátých let, který se v červnu 1934 při „noci dlouhých nožů" postaral i o popravy vůdců SA, koncem války pak velitel 6. tankové armády SS. „Z těch plánů jsem byl úplně vedle a snad mne i rozbolela hlava. Měl jsem se svou tankovou armádou, jejíž divize byly nedávno zformované a tvořené hlavně neostřílenými rekruty, ‚pouze' překročit řeku Maas (Meuse), dobýt Brusel, pak jen tak zvesela táhnout dál a zmocnit se Antverp. A to vše nejenže v nejhorších měsících roku – v prosinci a v lednu, ale také v oblasti, jejíž méně vhodnou podobu k protiofenzivě si ani neumím představit. Sněhu po pás a nebyl tam ani prostor k rozmístění čtyř tanků vedle sebe, natož pak šesti tankových divizí. Rozednívalo se v těch končinách až v osm ráno a ve čtyři odpoledne už se zase stmívalo.

A k tomu ještě navrch se kvapem blížily Vánoce.

O detailech toho, co se mělo stát, jsem se dozvěděl až na poslední chvíli. Dvanáctého prosince 1944 ve tři hodiny odpoledne se v Adlerhorstu konala narychlo svolaná tajná porada, kterou osobně řídil Adolf Hitler. Kromě mne a velitele sousedící 5. tankové armády, jímž byl generál Hasso von Manteuffel, a několika dalších frontových velitelů, se jednání zúčastnili i nejvyšší armádní činitelé Keitel, Jodl, von Rundstedt a Model.

Atmosféra porady byla krajně napjatá.

‚Rozhodl jsem se pro zimní ofenzivu na západní frontě,' oznámil tu Hitler, ‚protože nepřetržité vojenské neúspěchy již nelze dále tolerovat. Armáda musí už kvůli veřejnému mínění v zemi získat nějaké výrazné vítězství. Byly k tomu učiněny veškeré přípravy a máme k dispozici tisíce tanků.' Poté se obšírně, jak měl ve zvyku, rozhovořil o předchozích taženích a v závěru vykřikl: ‚Německý lid již nemůže déle snášet mohutné bombardovací útoky – zasluhuje si, abych jeho jménem jednal. A já tak učiním!'

To bylo vše.

Nikdo další nepromluvil, nebyli jsme k tomu ostatně ani vyzváni. Před koncem porady nás jednoho po druhém uváděli k Hitlerovi a každý dostal možnost s ním pár desítek vteřin pohovořit. Mne osobně se bez ohledu na to, že jsme se tak dlouho znali, odměřeně zeptal: ‚Je vaše 6. tanková armáda připravena?'

‚Na ofenzivu nikoli,' odpověděl jsem popravdě.

Odmítavě mávl rukou. ‚Vy nejste nikdy s ničím spokojen.'

Tím má minutka skončila. Pokud vím, anebo si to aspoň umím představit, tak podobně nebo přece jen trochu umírněněji se vyjádřili i ostatní velitelé. K nějakým debatám však nebyl dán prostor. Po instruktáži nad mapami, kde jsme obdrželi dílčí úkoly, jsme se sešli na krátké oslavě narozenin v sídle polního maršála Gerda von Rundstedta. O chystané ofenzivě si nikdo mluvit netroufal. Nad tímto říšským tajemstvím se vznášela hrozba trestu smrti. O půlnoci jsem se stejně jako ostatní frontoví velitelé vydal na cestu ke svým jednotkám."

Prosincové dny měly zklidněnou podobu.

„Nejhorší je za námi a můžeme si odechnout," optimisticky a zcela mimo realitu si zapsal do deníku Reichsführer-SS Heinrich Himmler. „Byli jsme v našem boji úspěšní. Zastavili jsme postup nepřítele jak na východě, tak teď i na západě. Během bojů jsme nesporně utrpěli těžké ztráty, ale vím, že v nepřátelském táboře je situace ještě o mnoho horší než u nás. Jde jen o to, že nesmíme polevit a udržet takový vývoj i v budoucnu."

Pátek 15. prosince 1944.

Počátek posledního předvánočního víkendu.

V jednom měl Himmler přece jen pravdu: dění jako by si po strhujícím průběhu léta a podzimu, po němž měla válečná mapa Evropy zcela jinou a pro „třetí říši" skoro až katastrofickou podobu, vybralo oddechový čas. Zazimované západní frontě se tehdy dokonce říkalo „fronta duchů". Pětitisícový štáb vrchního velitele spojeneckých sil sídlil ve Francii u Versailles a generál Dwight D. Eisenhower – obecně známý jako „Ike" – vyřizoval jenom běžné a víceméně nudné záležitosti. Mimo jiné třeba podání velitele britské 21. skupiny armád Montgomeryho, který ke služební žádance o vánoční dovolenou připojil osobní sdělení: „Rád bych se konečně objal se svým jediným synem, kterého jsem neviděl od invaze do Normandie." A protože se tihle dva svérázní vojevůdci tak trochu anglo-americky, tedy v duchu svých národních naturelů, rádi škorpili, v doušce na závěr legendární „Monty" připomněl Eisenhowerovi cosi, co se odehrálo před čtrnácti měsíci, kdy se „Ike" vsadil o pět dolarů, že válka skončí porážkou Německa do Vánoc 1944.

Eisenhower se ušklíbl a načrtl na papír odpověď: „No a? Ještě mám pořád k dobru devět dnů."

Páteční žert, ke kterému by se už za pár hodin – v sobotu – raději neznal.

Drama započalo minutu po půlnoci.

Nikoli však zatím na sněhem pokryté frontové linii.

Počáteční náznaky toho, co mělo brzy přijít, zachytila v 00.01 hodin noční směna spojenecké odposlechové služby. Po několika týdnech mlčení se totiž na vlnách, které byly v německém éteru určeny vyšším velitelstvím, cosi ozvalo. Nedlouhá, ale důkladněji než obvykle zašifrovaná zpráva. Dozorčí dle daných směrnic probudil specialisty kryptoanalytického a dešifrovacího oddělení.

„To by nepočkalo do rána? Áda se asi rozhodl popřát svým vojákům veselé Vánoce a hodně dárků," nevrle nastupoval ke své práci jejich velitel.

Pořád se tedy vtipkovalo…

Jakmile byl však text rozluštěn, přeložen, přečten a prvotně vyhodnocen, žertéřů rychle ubývalo, zatímco na druhé straně geometrickou řadou přibývalo mužů s čím dál vyššími hodnostmi, kteří se začali s překvapujícím obsahem zprávy seznamovat. Co to má znamenat? Co má znamenat skutečnost, že nesporně zkušený a všestranně uznávaný devětašedesátiletý vrchní velitel německé západní fronty generál-polní maršál Gerd von Rundstedt zasílá všem svým polním velitelům pateticky formulovanou výzvu? „Osudová hodina udeřila! Mohutné útočné armády vyrážejí proti nepříteli. Jde o všechno! Je svatou povinností každého jednoho z nás obětovat svůj život pro naši krutě zkoušenou vlast."

O jakých útočných armádách to Rundstedt hovoří?

Kde by je Němci po předchozích ničivých porážkách vzali?

A kdeže mají proboha útočit?

Všechny otázky našly svou odpověď ještě dřív, než se sobota 16. prosince probrala k životu. V 5.30 hodin započala v oblasti Eifelu a Arden, na zhruba devadesátikilometrové frontě, táhnoucí se od Monschau v Německu na severu až po Echternach v Lucembursku na jihu, zcela překvapivá, a o to ničivější, přehradná palba, zacílená s ohromnou silou především na pozice čtyř amerických divizí v první linii. „Fronta duchů náhle vybuchla a rozhořela se," shodně si zaznamenalo hned několik amerických válečných korespondentů. V návaznosti na úder dělostřelectva se s bojovým křikem dala do pohybu bíle oděná německá pěchota, z výchozích pozic vyrazily stovky tanků. Startovními okamžiky se zapisovala do historie ofenziva, proti níž se – s výjimkou přikyvovačů, jako byl třeba nejvyšší velitel německé armády polní maršál Wilhelm Keitel, který si za svou poslušnost vůči Hitlerovi vysloužil lokajskou přezdívku „Lakaitel" – víceméně kriticky stavěla většina armádních špiček a za dané situace „třetí říše"

ji označovala za zbytečný hazard s lidskými silami i materiálem, především krajně už nedostatkovými pohonnými hmotami.

Führer však jako vždy prosadil svou.

A zpočátku se zdálo, že měl dokonce i pravdu.

Němcům se podařilo předchozími úspěchy ukolébané Spojence, jimž v tomto případě značně

selhala zpravodajská služba, skoro až absurdně zaskočit. Vyplatilo se kromě všeho jiného i důsledné naplnění rozkazu, který německým silám v daném prostoru v zájmu utajení zakazoval jakýkoliv předběžný průzkum, a nutil je tedy k útoku jaksi naslepo. Výsledek krycích opatření měl až udivující podobu: na straně Spojenců nikdo nezachytil předběžné přípravy tak rozsáhlé ofenzivy, kdy se pouhých pár kilometrů či jinde pár desítek kilometrů od spojeneckých pozic chystaly k úderu dvě obrovské tankové armády, tvořené po posílení skoro šesti sty tisíci muži. „Nechali jsme se prostě nachytat na švestkách," řekne při zpětném hodnocení k Bitvě o výběžek, jak si události v Ardenách pojmenovali, generál Dwight D. Eisenhower, „a krutě jsme za to zaplatili." Ono zaplacení lze dokonce vyčíslit: bezmála devadesát tisíc mrtvých, zraněných, nezvěstných či zajatých spojeneckých vojáků.

V Adlerhorstu mohli být spokojeni.

„Konečně jsme dosáhli tak dlouho slibovaného obratu ve válce. Stáváme se znovu pány dění," svěřil se vůdce v rozhovoru se svým šéfpropagandistou Josephem Goebbelsem. Stoupenci nacistického režimu začali zvedat hlavu vzhůru. Přiživit se na nově vzniklé situaci si pospíšil také italský duce Benito Mussolini, který měl za sebou krušnou dobu nejen válečných porážek, ale i svého pádu, kdy ho ze zajetí vzbouřenců zachránila jen rychlá akce německé speciální jednotky pod vedením důstojníka SS Otto Skorzenyho. Nyní Mussolini znovu pocítil závan šance. Hned 16. prosince vystoupil v Miláně před budovou opery na veřejném shromáždění své nedávno zrestaurované fašistické strany a s velkými gesty, jež byly jen odleskem dávno ztracené slávy, prohlásil: „Válka zcela určitě ještě není ztracená. Jsem přesvědčen, že pakt mezi západní plutokracií a východním bolševismem se nemůže udržet a dříve či později je určen k beznadějnému rozpadu. Zvítězíme!"

Na pár promile naděje ještě nárok měli, ale jen v míře krátce vymezené.

Obrat ve válce to nebyl.

Povzbuzující a první výsledky přinášející německý vojenský úspěch nesporně ano.

Velmi brzy, už v noci ze soboty na neděli, se ve spojeneckých štábech přestalo hovořit o snadno odstranitelném lokálním trapasu, jak se události zpočátku snažili vidět někteří ze zaskočených velitelů. Němci v tomto prostoru rázným způsobem strhli na svou stranu iniciativu, což nikdy není bez významu. „Zásada byla držet volné otěže a nechat armády mezi sebou tak trochu závodit," vypoví o tom při výslechu v americkém zajetí SS-Brigadeführer a generálmajor Fritz Krämer, absolvent berlínské Válečné akademie a od listopadu 1944 náčelník štábu 6. tankové armády. „Hlavním cílem bylo dosáhnout řeky Meuse – a to bez ohledu na pohyb křídel našeho uskupení. Byla to táž taktika, kterou jsme uplatnili ve Francii roku 1940. Také má někdejší divize v Rusku realizovala v boji velmi podobnou zásadu, a dostali jsme se až ke Stalingradu. O svá křídla si nikdy nedělám starost a věřím spolu s Clausewitzem, že ‚pěst musí mít tvar hrotu'... Náš postup byl i přes značné překážky a místní zdržení dostatečně průrazný. Tanky útočily ve směru Lutych a Huy, aby zajistily přechody přes řeku. Spočítali jsme si, že v neděli 17. prosince kolem poledne bychom mohli dosáhnout pohoří Hohes Venn, které se táhne severozápadním směrem od Monschau po Stavelot. A 19. prosince měly tankové hroty stanout u břehů Meuse."

Ne vše se zdařilo, jak bylo spočítáno.

Poměřeno rámcovým pohledem tu byl však nesporný výsledek: Němcům se v prostoru Arden rychlým pohybem a s načasovaným využitím mlhy i zamračené, sněhem nasycené oblohy, která neumožňovala anglo-americkým leteckým silám využít převahy ve vzduchu, podařilo dosáhnout zhruba čtyřicetikilometrového průlomu ve spojenecké frontové linii, jejich divize obsadily Laroche, St. Hubert, Martelange, Rochefort i mnoho dalších míst a komunikačních center – a po necelém týdnu bojů oddělily od sebe britské a americké síly a pronikly přes sto kilometrů hluboko na západ. V místech, kam znovu jako okupanti vstoupili vojáci wehrmachtu, se šířil strach. Kapitán Merriam z vynuceně ustupující 9. americké armády se svěřil svým podřízeným: „Není to legrace být na straně, která je bita. A ještě horší jsou chvíle, kdy se vás bledí, vyčerpaní a překvapivým vývojem událostí otřesení civilisté ptají: ‚Vy odejdete – co bude ale s námi?' "

Válečný reportér James Cassidy z rádia National Broadcasting Company o tom referoval posluchačům hlasem, v němž bylo cítit vzrušení: „Ni-

kdy nezapomenu na tyhle zážitky z opakované okupace. Divoké provolávání slávy americkým osvoboditelům, odehrávající se před třemi měsíci, odvál vítr jako prach a popel. Většina občanů městečka, kde se nacházím a jehož jméno vám z utajovacích důvodů nemohu sdělit, postává nyní po ulicích v mlčenlivých skupinách a pozoruje naše zablácená vojenská vozidla, která se chystají k odjezdu. Z výkladních skříní obchodů začaly mizet nejen americké, ale i belgické prapory. Jako by se již pro jistotu chystalo místo pro prapory s hákovým křížem. To je zatraceně smutný pohled pro každého, kdo stejně jako já věřil, že válka už bez všech problémů spěje k jednoznačnému završení."

Bitva o výběžek se stávala i bitvou o prestiž.

Přesněji: o znovunabytí prestiže v táboře protihitlerovské koalice – o zhodnocení chyb a jejich účinnou a co nejrychlejší nápravu.

V předběžných poznámkám k chystané podobě svých pamětí si Dwight David Eisenhower zapsal, byť je i jasné, že nemohl učinit jinak, věty mužně sebekritické: „Ve dvou důležitých směrech se nepříteli podařilo dosáhnout momentu překvapení. Předně v načasování akce. V uplynulých měsících utrpěl kruté porážky a při seskupování nových sil měl mimořádné potíže. Proto jsme nečekali, že by mohl být tak brzy připraven vážně zaútočit. Dále nás zaskočila síla úderu. Německou mobilní zálohou byla 6. tanková armáda SS, kterou jsme před časem ztratili z dohledu. Teď to byl silný a čerstvý operační svaz, který teprve nedávno dorazil na frontu z Německa… Některé zprávy od průzkumu vyjadřovaly rostoucí znepokojení nad oslabením našich pozic v ardenské vrchovině, kde – jak jsme věděli – nepřítel posiloval své pěchotní formace… Zůstali jsme v ofenzivě, a přitom jsme sami sebe oslabovali tam, kde jsme měli ofenzivnost podpořit. To poskytlo Němcům příležitost zahájit útok proti slabinám v našich liniích. Má-li být tato skutečnost odsouzena historiky, pak nechť toto odsouzení se týká hlavně mne samotného."

Pohled vrchního velitele je takový, jaký jen může být.

Shrnující, a tím i do značné míry odtažitý.

Jaké to však bylo přímo v Ardenách – tam, kde se útočilo i ustupovalo, bojovalo, trpělo i umíralo?

S neformálním svědectvím o tom, co tam prožil, se při osobním setkání s autorem této knihy svěřil americký filmový producent českého

původu Norbert Auerbach: „Jako dobrovolník a absolvent průzkumnické školy i tankového výcviku v Texasu jsem v rámci průzkumné a propagandistické roty americké 2. tankové divize prožil invazi na pláž Omaha Beach v Normandii, pak následný pochod na Paříž, ale leccos zlého bylo ještě i před námi. Nečekaná německá protiofenziva. Brzy poté nás poslali do Belgie pomoci našim zamrzlým jednotkám. To nejhorší, co nás tam čekalo, nebyli snad ani Němci, ale hrozná zima. Mráz, stále padající sníh – a my pořád někde stáli a snažili se uchránit svá těla od umrznutí.

Jen občas cosi vybočovalo z běžného dění.

Zachoval se mi z Arden kuriózní zážitek. Leželi jsme v nějakém příkopu a Němci po nás stříleli nejen z kulometů, ale i těžkým dělostřelectvem. Všude kolem byla protivně nekonečná sněhová plocha, plno zraněných a mrtvých, když tu najednou se z dálky ozval zvláštní popěvek. Nikdo nechápal, co se děje. Až potom jsme je uviděli: uprostřed cesty, která skoro ani cestou nebyla, kráčel skotský regiment, zpívali si k tomu a vyhrávali na dudy, jako by nebyli uprostřed bojiště, ale někde na přehlídkové parádě. Okolo nich řádila dělostřelba, svištěly kulky z kulometů – a oni jako by se nic nedělo. Dívali se na nás skoro až s opovržením, jak se kryjeme v těch příkopech, a my se najednou cítili jako zbabělci. Pak se skotská jednotka přece jen zastavila, usadili se vedle nás a začali si vařit čaj. My jsme na ně pořád zírali jako na zjevení. O statečných Skotech a jejich dudách se už od vylodění ve Francii tradovala spousta všelijak šířených historek, ale až tam v Ardenách, uprostřed toho skoro až lidsky nesnesitelného počasí, jsem se na vlastní oči přesvědčil, že se v těch líčeních nijak nepřehánělo.

Jinak to však moc velká legrace nebyla.

Rozkřiklo se třeba, že Němci na nás přichystali i záškodnické operace. Vybrali ze svých řad vojáky, kteří uměli anglicky, navlékli je do ukořistěných spojeneckých uniforem a vyslali za naše pozice se sabotážními a dezinformačními úkoly. Bylo třeba postarat se o protiopatření. K silnicím byly postaveny americké hlídky, zastavovaly projíždějící skupiny a těm z vojáků, kteří se jim zdáli podezřelí, kladly různé otázky, týkající se třeba basketbalu, baseballu, hudby či filmů, tedy věcí, v nichž se každý běžný Američan samozřejmě vyznal. Jenomže já při našich průzkumných misích jezdil s důstojníkem, který rodově pocházel od Berlína, o americký sport či muziku se nezajímal a ještě mu při řeči hrčel z pusy strašlivý německý přízvuk. Hrozně jsem se tenkrát bál, že nás některá z hlídek zastaví a on bude muset odpovídat. Protože na nějaké dlouhé zkoumání a vyšetřování nebyl čas, možná by nás rovnou na místě zastřelili. A tak jsem mu

pořád opakoval: ‚Henry, kdyby něco, tak nesmíš říct ani slovo, dělej třeba němého a já budu za tebe odpovídat.' Naštěstí se ho nikdo na nic nezeptal, takže jsme možná jen o vlásek unikli zlému osudu někde v závějích – a ještě k tomu od vlastních lidí a jako němečtí záškodníci.

Smrti člověk unikal co chvíli.

Mockrát jsem se tam v Ardenách, ale i předtím a také potom, ocitl v osobním nebezpečí, ale naučil jsem se tyhle chvíle rychle zapomínat. Nacházeli jsme se jako tanková divize v první linii, každý z nás věděl, že může zemřít, ale každý z nás si také říkal: ‚Já přece neumřu, já ne, já určitě ne.' A každý z nás, co jsme tam byli, tomu opravdu věřil, i když kolem nás, vpravo i vlevo, lidé umírali. Člověk v sobě musel mít pocit, že jemu se nic nemůže stát, a jen tohle ho drželo při smyslech a v rovnováze. A ještě k tomu pocitu bylo třeba mít trochu toho obyčejného štěstí."

A ještě jedno osobní svědectví se nabízí.

Kurt Vonnegut. Spisovatel z galerie světově nejuznávanějších. Američan ze čtvrté generace německých přistěhovalců. Člověk nabitý moudrostí a zacíleným sarkasmem. Při tiskové konferenci v Praze ve vypjatém okamžiku energicky rozhodil rukama: „Přežil jsem německé zajetí v Ardenách a bombardování Drážďan – co po mně život může ještě chtít?!" O něco později se v užším kruhu rozhovořil: „Stejně jako mnoho mých přátel jsem se přihlásil do armády dobrovolně. Procházel jsem školením, ale pak přišlo vylodění v Normandii a poslali nás rovnou k jednotkám. Nepotřebovali důstojníky či poddůstojníky, jenom další spousty vojáků. Většina z nás přišla z univerzit, ale udělali z nás řadové pěšáky bez naděje na povýšení, prostě mužstvo do počtu. V němčině je pro to výstižný pojem Kanonenfutter, tedy potrava pro děla. Mne začlenili jako rozvědčíka do nově zformované 106. pěší divize, což byla jednotka s nejvyšším číslem v armádě. Chodili jsme hodně dopředu a doufali, že nás nikdo neuvidí. Naším úkolem bylo mapovat krajinu a sbírat informace. Neměli jsme útočit, ale pouze se skrývat a střílet jen v sebeobraně."

„A Ardeny…?"

„V prosinci 1944 převzala naše divize úsek fronty na hranicích mezi Lucemburskem a Německem. Když jsme tam dorazili, vládl všude naprostý klid. Před námi se údajně nenacházelo nic, co by stálo za útok. Jenom kopce a lesy, takže celých sto dvacet kilometrů zajišťovalo podle mého

odhadu pouze nějakých patnáct tisíc vojáků. Právě v době, kdy jsme se objevili na předním okraji linie, se ale na nás Němci vrhli se vším, co jim ještě zbývalo. Naši divizi zničili během deseti dní. Posledním mým průzkumným úkolem bylo najít naše dělostřelectvo, zjistit, zda vůbec zbývají ještě nějaká děla. Popravdě řečeno, většina mých úkolů coby rozvědčíka spočívala v hledání toho, co jsme ztratili. Za německé linie jsem se poprvé dostal, až když Němci zaútočili. Nikdy po válce jsem se na mapu nedíval, proč taky?, ale řekl bych, že ve chvíli, kdy nás zajali, jsme se nacházeli asi padesát kilometrů za frontou. Němci postupovali strašně rychle. Nakonec jsem se ocitl asi s dvaceti kolegy v malé úžlabince. Kolem ležel sníh a my se schovávali v něčem, co vyhlíželo jako zákop z časů první světové války. Měli jsme sice zbraně, ale nevěděli jsme, co se děje. Pak nás našli. Němci nás vyzvali, abychom se vzdali a vyšli z lesíka, což se nám udělat nechtělo. Vypálili tedy pár dělostřeleckých šrapnelů na vrcholky stromů nad námi. Zasypaly nás střepiny a několik z nás zranily. A tak jsme usoudili, že nejspíš nežertují, a vyšli jsme ven. Tím začalo mé zajetí, což mne ovlivnilo na celý můj další život. Věříte tomu?“

„Snad k tomu ještě něco víc povíte.“

„No ano. Svým dorůstajícím dětem jsem později často říkal, že pro mladého člověka je velmi dobré, jestliže je ponížen. Pro mne to byla skvělá škola. Měl jsem vysokoškolské vzdělání v oboru chemie, ale přesto ze mne udělali prostého vojáka – už to samo o sobě byla užitečná zkušenost. Stejně tak dobré bylo zakusit, jak vypadá porážka. Vidět stovky a tisíce Američanů s rukama nad hlavou, poznat děsivou moc sil, které si pohrávají s člověkem jako tornádo se starými novinami. Byl jsem hluboce zarmoucen. Hlavně kvůli své, snad to tak mohu říct, rodině v divizi. Poznal jsem tam nejkrásnější pocit, jaký jsem kdy v životě prožil – možná se to dá srovnat s tím, co cítí žena, když daruje život: prý je to pro ni největší orgasmus, jakého může dosáhnout. Jel jsem na frontu s lidmi, které jsem znal a prošli jsme stejným výcvikovým kurzem. Bože, jak my se cítili dobře! Jeli jsme třeba na korbě náklaďáku a dívali se, kudy prochází bojová linie. Nebyl v nás žádný pocit strachu, věřili jsme jeden druhému a chystali se tím vším projít společně. Bylo to doopravdy něco! Samotného mě to udivilo.“

„Jestliže příchod na frontu přirovnáváte k orgasmu, čemu se rovná odchod do zajetí?“

„Předsmrtnému stavu. Dlouhou dobu nás od Arden hnali bez potravy i spánku. Omrzaly nám nohy. Naše vědomí bylo umrtveno jako pod narkózou. Vůbec by nás nepřekvapilo, kdyby nás zastřelili. Byli jsme úpl-

ně na dně a smrt nás nemohla zaskočit… Nastrkali nás pak do nákladních vlaků, kterými přivezli na frontu většinu svých vojáků. Byla to stejná cesta, jako kdyby nás vezli do Osvětimi. Dobytčáky naplněné až k prasknutí, bez jídla a vody. Nikdy bych nevěřil, jaká spousta vojáků se může napěchovat do těch zatracených vagonů. Při spaní jsme se museli střídat: jedni stáli, druzí leželi. V noci byl náš vlak napaden letadly. Všichni důstojníci z naší roty byli zabiti, protože se vezli ve voze, který byl zcela zničen. Říká se, že s Američany zacházeli Němci v rukavičkách, možná, ale já to zažil jinak. Výkaly, moč, hlad a žízeň. Pod žádnou záminkou nám nedovolili z vlaku vystoupit. Byla to hrůza. Jenomže – zase jsme se dostali k tomu ponížení. Africký cestovatel Livingstone kdysi vyprávěl, jak se dostal do spárů lva. Ten si s ním trochu pohrál, ale pak ho nechal na pokoji. Livingstone tvrdil, že po prvním otřesu přestal cítit strach. Zvykl si. Byl přichystán přijmout cokoliv dalšího, co by s ním lev chtěl udělat. Přesně tak jsme to na té cestě vnímali i my."

„Každá cesta musí někde skončit. Kde skončila ta vaše?"

„Skončila ve válkou ještě skoro nepoškozeném městě, kterému se říká ‚polabská Florencie'. V Drážďanech. Dobrý výběr, co? Přivezli nás tam v půli ledna 1945. Přesně měsíc předtím, než za námi do Drážďan v podobě ničivého náletu dorazilo peklo."

Vraťme se však nazpět do prosince 1944.

Nemohlo tomu být jinak: předvánoční čas se tomu, čím by měl v duchu křesťanské tradice být, nikterak nepodobal. Napětí na celé západní frontě, ale i v pracovnách koaličních státníků se po 16. prosinci, kdy započala hitlerovská protiofenziva, zvyšovalo den po dni. Přispívaly k tomu nejen počáteční úspěchy útočných německých formací, které se rychleji, než by kdo předpokládal, draly v těžkém terénu kupředu, ale řada dalších událostí, jež se tak či onak hlásily k zápisu do kroniky tohoto válečného období.

Malmédy: město poblíž belgicko-německých hranic.

V neděli 17. prosince tu příslušníci ke Stavelotu čelně postupující tankové skupiny SS-Standartenführera Joachima Peipera z 1. tankové divize SS, nesoucí název Leibstandarte Adolf Hitler a operačně podléhající Dietrichově 6. tankové armádě, povraždili zhruba půl druhé stovky spojeneckých zajatců, mezi nimiž byli kromě řadových příslušníků 1. americké armády také třeba kuchaři, proviantní pracovníci a dokonce i personál

Červeného kříže. Několika vojákům, jimž byl rovněž určen tento osud, se podařilo přežít díky tomu, že předstírali smrt, takže mohli vydat svědectví: „Prvně nás okradli o vše, co jsme měli u sebe, pak jsme museli zvednout ruce nad hlavu a zahnali nás na pole. Vzápětí byl vydán povel k nikoho nešetřící ničivé palbě z kulometů i z tankových zbraní."

Příběh z jiného soudku se odehrál o něco jižněji.

Proti městu Bastogne, které bylo v tomto operačním prostoru důležitým opěrným a komunikačním bodem, zaútočily prvosledové útvary německé 5. tankové armády, jíž velel generál Hasso von Manteuffel. Již po několika dnech ofenzivy, v úterý 19. prosince, byly v Bastogne a okolí obklíčeny nepříliš silné americké oddíly, které houževnatou obranou, ale za cenu značných ztrát, stále bránily hitlerovcům v postupu vpřed. Vyjednavačem tlumočený německý požadavek okamžité kapitulace odmítl generálmajor Anthony C. McAuliffe natolik jednoznačně vyznívajícím slovem, dotýkajícím se procesu lidského vyměšování, že překlad tohoto pojmu se v německých štábních hlášeních všelijak zmírňoval, neboť bylo nepředstavitelné, že by se v této podobě předložil třeba prušácky upjatému polnímu maršálovi Gerdu von Rundstedtovi. Ještě než však skončila tato šaráda okolo jednoho nespisovného slova, začala se karta naštěstí pomalu obracet a obráncům prostoru u Bastogne spěchaly na pomoc divize vždy rázně jednajícího generála George S. Pattona.

Sólový part byl připraven pro muže jménem Otto Skorzeny.

Tomuto vyššímu důstojníkovi SS, Himmlerovu oblíbenci a hlavnímu specialistovi „třetí říše" na teror, diverzi a speciální akce byl svěřen přísně tajný úkol, k jehož krytí se vůdcovým rozkazem z konce října 1944 vytvořil asi dvoutisícový zvláštní vojenský útvar – 150. pancéřová brigáda. Mužstvo tvořili dobrovolníci, z nichž část hovořila anglicky. Zadání mělo jasnou podobu: proniknout v amerických a britských uniformách a na trofejních vozidlech do týlu spojeneckých armád, na vybraných místech uskutečnit diverze, rozsévat dezinformace, spáchat atentáty na význačné vojenské činovníky, přičemž za cíl číslo jedna byl označen generál Eisenhower. Činnost Skorzenyho mužů se sice brzy vyzradila, ale i tak se jim leccos zdařilo. Když nic jiného, tedy zasetí sémě nedůvěry, podezřívání a strachu. Vrchní velitel Eisenhower – jak zaznamenali jeho spolupracovníci – „se ve Versailles a později ve Verdunu, odkud zadržovací akce řídil, stal v podstatě zajatcem své ochranky, která mu starostí o jeho bezpečnost znemožňovala svobodný pohyb."

Opojná německá radost neměla dlouhé trvání.

Spojenci uskutečnili přesuny svých sil, o jejichž gigantickém rozsahu svědčí záznam generála Omara N. Bradleyho, velitele americké 12. skupiny armády „Mezi 19. a 23. prosincem se po zledovatělých cestách ve dne i v noci pohybovalo přes 133 000 dopravních prostředků." Zlomovým časem se potom staly Vánoce. Němcům začaly kromě sil docházet především nezbytně potřebné pohonné hmoty – a již 23. prosince se k těm, kteří čelili německému náporu, přidal další spojenec: zlepšené počasí.

Vánoční dar v podobě modrého či aspoň skoro modrého nebe.

Ó díky, Bože, volali mnozí muži pod ním.

Zatímco ti druzí, například ve velení Dietrichovy 6. tankové armády SS, museli zapisovat do štábního deníku opak vděčné radosti. 24. prosinec: „Spolu s jasným počasím se okamžitě objevilo nepřátelské letectvo. Zvláště citelné bylo mohutné bombardování železničního a silničního centra St. Vith, dále Münstereifelu, Prümu a Stadtkyllu, protože to zabrzdilo přísun kriticky už nedostatkových zásob." 25. prosinec: „Skupina Skorzeny byla uvolněna z boje a transportována zpátky do Grafenwöhru. Uvažovalo se o jejím znovuuplatnění v sektoru 5. armády, ale nedošlo k němu, protože poté, co Američané ukořistili rozkazy k nasazení Skorzenyho lidí, nedalo se už spoléhat na moment překvapení." 26. prosinec: „Nadměrně vysoká aktivita nepřátelského letectva. Nepřítel má zřejmě v úmyslu naši ofenzivu zcela zastavit."

O úplném zastavení se dosud nedalo mluvit. Protože Hitler trval na tom, aby se v ardenských bojích pokračovalo i v době, kdy se zde již Němcům nedařilo jako zpočátku, bude ještě nějaký čas trvat, než se Spojencům v průběhu ledna 1945 podaří frontu stabilizovat a připravit k chystanému vítěznému postupu do nitra Německa.

„Bylo to na straně Němců poslední vzepětí napůl už zdechlé kobyly." Těmito slovy v rozhlasovém vysílání BBC zhodnotil ardenskou válečnou epizodu britský premiér Churchill.

Znělo to zajímavě, jako u sira Winstona skoro vždy, ale nebyla tak to úplná pravda. Vrchní válečné štáby v Londýně i Washingtonu posuzovaly celkovou situaci, narušení rámcových časových plánů a četnost ztrát mnohem vážněji a dospěly v téže době k závěru, že ideální by v dané chvíli bylo, kdyby došlo k aktivnímu pohybu na východní frontě, což by ze západní části bojiště odlákalo část hitlerovských sil. Na návrh amerického prezidenta Roosevelta byl v roli emisara vyslán do Moskvy britský letecký maršál Artur William Tedder, který se začal okamžitě chystat na cestu.

A 6. ledna 1945 se ministerský předseda Winston Churchill, jehož vztah k bolševikům a Sovětskému svazu byl vždy zcela zamítavý, ba až nenávistný, musel odhodlat k sepsání osobního poselství přímo Stalinovi:

„Boje na Západě jsou velmi těžké a vrchní velitelství bude muset učinit co nevidět dalekosáhlá rozhodnutí. Víte sám z vlastní zkušenosti, jak obtížná je situace, když je třeba bránit široký úsek fronty po dočasné ztrátě iniciativy. Eisenhower chce a velice potřebuje v hlavních rysech znát, co máte v plánu učinit, poněvadž to evidentně ovlivňuje všechna jeho a naše zásadní rozhodnutí. Náš zmocněnec hlavní maršál letectva Tedder podle došlých zpráv včera v noci uvízl v Káhiře… Byl bych velmi vděčen, kdybyste mně mohl sdělit, zda můžeme během ledna počítat s velkou ruskou ofenzivou na Visle nebo jinde. Tyto mimořádně důvěrné informace nepředám nikomu kromě polního maršála Brokea a generála Eisenhowera, a to jen za podmínek naprostého utajení. Považuji věc za naléhavou."

Moskva žádost – jak poznáme – neodmítne.

Přidržíme-li se však ještě ardenských událostí, stojí za zaznamenání, že polní maršál Gerd von Rundstedt označil zejména Hitlerem vynucené povánoční pokračování již zcela beznadějné ofenzivy za „cestu ke Stalingradu číslo dvě", zatímco SS-Oberstgruppenführer Dietrich spojil ve svém zpětném vyjádření věcnost s podivnou nadsázkou: „Ztratil jsem 32 000 mužů – padlých, zraněných či omrzlých. A to nepočítám LXVII. armádní sbor, který měl ztráty dvacetiprocentní. Přišel jsem o 350 až 400 tanků. Nedostali jsme během akce žádné posily a velmi málo pohonných hmot. Nasazení našich dvou tankových armád a celá tato ofenziva byla jedním velkým omylem – snad největším, jakého jsme se ve válce dopustili. V květnu 1945 by útok mohl dopadnout lépe."

V květnu 1945…!

Vůdcův dávný spolubojovník Josef „Sepp" Dietrich tím prokázal, že byl a až do konce zůstal bezbřehým a značně už protismyslným fanatikem. Představa, že by se v květnu 1945 mohla německá vojska ještě držet kdesi v Ardenách, patří do sféry bajek. V té době už bude mít skoro již nulový zbyteček „třetí říše" zcela jiné starosti.

VÁNOCE NEBYLY ZAKÁZÁNY

Protektorát, rok čtyřiačtyřicátý, předvánoční týdny.

Dostaví se?

Přijde?

Naplní naše představy…?

Nejen děti na dárky od netrpělivě vyhlíženého Ježíška pod stromečkem a snad, pokud to bylo v té či oné rodině proveditelné, i o něco víc sladkostí na jídelním stole, ale kdekdo na něco čekal. Byla to nesporně v mnoha směrech zlomová doba a snadno se dalo odhadnout, že nadlouho již obecný stav věcí nezůstane takovým, jakým dosud byl. Věděli to všichni: ti, kteří to vědět chtěli a od blízkého, skoro již pocitově nahmatatelného budoucna si slibovali splnění svobodomyslných nadějí, přinejmenším tušit to však museli i ti druzí, jejichž pohonným motorem byly obavy z toho, co přijde.

Jak dlouho ještě…?

Proklínaná válka, pohlcující další a další oběti, trvala již pět a čtvrt roku, a tahle otázka se v různých obměnách, tajně i vskrytu, vyslovovala na obou stranách fronty, tak nebo onak ji připomínali státníci, vojevůdci, oslovovatelé davů, ale kladli ji sami sobě i navzájem také prostí lidé, vojáci a civilisté, kteří téměř rovným dílem nesli tíhu bojů, utrpení a nejistoty. Jedni už v duchu netrpělivě sčítali dny, týdny, které ještě zbývají do konečné porážky fašismu, druhým byl čas nepřítelem, a snad také proto – podobni osamělému poutníkovi, který si cestou nočním lesem pohvizduje – o něm ti, co poroučeli, tolik mluvili.

Vládci protektorátu v tom směru nebyli výjimkou.

Ještě si nechtěli připustit, že smyčka se neodvratitelně stahuje – a že opona za jejich zlovolnou hrou již brzy spadne.

Ještě si Karl Hermann Frank, ve funkci státního ministra v podstatě neomezený vládce nad prostorem Čech a Moravy, jemuž bylo jako hodnostně SS–Obergruppenführerovi a funkčně vyššímu vůdci SS a policie svěřeno i právo bez jakéhokoliv soudního řízení vynášet a schvalovat rozsudky smrti, počínal tak, jako by v Černínském paláci, kde sídlil, hodlal zůstat navěky. Před časem, zkraje podzimu, ho Reichsführer-SS Heinrich Himmler v tajném dálnopisném sdělení pochválil: „Dobře vím, že nepat-

říte k těm, kteří by v nesnadném období našeho působení ztráceli nervy." Úměrně tomu se choval i nyní, kdy rok 1944 pomalu končil a hitlerovcům vlila do krve drogu naděje překvapivá protiofenziva wehrmachtu a jednotek Waffen-SS v Ardenách. V kruhu svých spolupracovníků se neváhal pasovat do role věštce a prohlásit: „Nadcházející rok přinese zřejmě konečné rozhodnutí v této válce. Musíme vybojovat německé vítězství. Každý musí věrně a neochvějně stát na svém místě, plnit své povinnosti a věřit."

Jak prosté: plnit a věřit.

Čtyřiapadesátiletý generál pěchoty Rudolf Toussaint, v předmnichovském čase německý vojenský atašé v Praze, v závěrečném období války nejvyšší pověřenec německé branné moci u státního ministra pro Čechy a Moravu K. H. Franka, byl svým povoláním i založením napůl voják, napůl diplomat. O svých pocitech tedy málokdy veřejně hovořil, a vybočení z tohoto odtažitého postoje neobsahují ani rozsáhlé záznamy Toussaintových poválečných výpovědí, které předcházely okamžikům, kdy nad ním československý soud vynesl ortel doživotního vězení.

Nevíme tedy, co si myslel 5. prosince 1944.

V den, kdy podepsal a svým nejvyšším armádním nadřízeným kurýrní cestou nechal odeslat hlášení s tímto stručným, ale rozsahem svého dopadu velmi významným obsahem: „Podle rozkazu OKW/WFSt 06850/44 ze 6. září 1944 provedl jsem přípravy pro ARLZ v mém vojenském okruhu."

Ze všech zkratek a číslovek v té jedné jediné větě je nejpodstatnější ona sestava počátečních písmen čtyř slov.

ARLZ.

V originále: Auflockerung, Räumung, Lähmung, Zerstörung.

Česky: odpoutání (někdy se používá také uvolnění), vyklizení, ochromení, zničení.

Zlověstně vyznívající seskupení pojmů se takto v podobě kódového označení nahromadilo v globálním ústupovém plánu vrchního velitelství německé branné moci, zformulovaném v prvním zářijovém týdnu roku 1944, kdy byly ozbrojené síly „třetí říše" s rychlostí a silou, kterou nikdo ani nepřepokládal, drceny na východní i západní frontě a nuceny opouštět další a další pozice. Konečný cíl všech opatření pod zkratkou ARLZ byl dán nekompromisním požadavkem, aby v oblastech, jichž se budou aktuálně týkat ústupové operace, bylo zničeno vše, co nelze evakuovat,

a na místě tudíž zůstala, jak se doslova vyjadřovalo v jednom z prováděcích nařízení, „jen pustá a spálená země“, přičemž se podle požadavku říšského vůdce SS Himmlera počítalo i s tím, že by v rámci ARLZ měli být zneškodněni také všichni skuteční či potenciální nepřátelé říše, tedy včetně politických vězňů v káznicích a koncentračních táborech. V době, kdy na základě Hitlerova pokynu vrchní velitelství rozkaz o ARLZ přijímalo, vrcholilo právě protiněmecké povstání na Slovensku, anglo-americké jednotky osvobodily Brusel a Antverpy, sovětští vojáci překročili rumunsko-bulharské hranice a blížilo se zápolení o Dukelský průsmyk, a tedy o vstup na československé území.

Nyní – o tři měsíce později – bylo vše už zase jiné.

A z hlediska nacistů, až na ardenskou výjimku, horší.

Generál Rudolf Toussaint neměl ve zvyku, jak se později vyjádřil, cokoli si chlácholivě nalhávat. Uvědomoval si, že vojenská situace „třetí říše“ nabyla krajně kritické podoby, a proto prý učinil 5. prosince 1944 to, co bylo jeho velitelskou povinností.

ARLZ.

Již víme, co to znamenalo: odpoutání, vyklizení, ochromení, zničení.

Vánoce v žádném z rozkazů zakázány nebyly.

Jen těm nejmladším, a tudíž nejméně chápajícím, však mohly zůstat zachovány a být nabídnuty v ničím nezkalené podobě dnů radosti a vzájemného obdarovávání. Všem ostatním, kteří měli aspoň to štěstí, že se mohli sejít jako rodina, byly sváteční pocity překryty starostmi širšího dosahu.

Setkáme se za rok zase tady u toho stolu?

A všichni?

Válka se svým ničivým dopadem už zdaleka nebyla vzdálenou záležitostí, už nebylo třeba sledovat vítězná a posléze pak naštěstí i nevítězná tažení hitlerovských vojsk na mapách ze starých školních atlasů, již postačila pouhá mapa předmnichovské Československé republiky. Prvního prosince překročily sovětské jednotky řeku Ondavu, dvacátého vstoupily do Rimavské Soboty, čtyřiadvacátého – tedy na Štědrý den – čekalo totéž Trebišov.

Válečné dění se den po dni přibližovalo k protektorátu.

Ano, přesně tak: smyčka se stahovala.

Nejprve ovšem v podobě bojovníků bez uniforem.

A i to souviselo se Slovenskem. Po násilném potlačení tamního povstání se partyzánské jednotky spontánně či dle koordinovaného nařízení svých nadřízených začaly přesouvat přes přísně střeženou slovensko-moravskou hranici. Reakce na toto dění měla podobu skoro až hysterickou. Za překročení hranice nařídil státní ministr Karl Hermann Frank trest smrti, což se okamžitě začalo uplatňovat. V druhé polovině listopadu se v Beskydách uskutečnila rozsáhlá protipartyzánská operace s názvem Tetřev, doprovázená řadou zastrašovacích poprav, hromadných perzekucí a podpalování domů.

„Partyzáni a všichni jejich pomahači jsou našimi úhlavními nepřáteli," oznámil Frank po návratu ze Zubří a Rožnova pod Radhoštěm.

K podobným vyjádřením proti partyzánům a množícím se paradesantním výsadkům ze Západu i Východu, jimž oficiální propaganda říkala „padákoví agenti", byli vyzýváni rovněž představitelé protektorátní vlády. Ministr zemědělství Adolf Hrubý, rodák z Mlák na Třeboňsku, obdržel od úřadu státního ministra Franka pokyn, aby se stejně – jako to nedlouho předtím učinil předseda vlády Jaroslav Krejčí, který hovořil ve vsetínském kině – vypravil do oblasti u hranic se Slovenskem a vystoupil tam se zásadním projevem. Hrubý se, jak jinak, podvolil – a Frankův úřad poté označil za „výstižná a době i jejím požadavkům odpovídající" zejména tato jeho slova:

„Dříve byli takoví lidé označováni za zloděje či lupiče a podle toho se s nimi jednalo, dnes to mají být jacísi národní hrdinové. Zlodějna se děje pod politickým pláštíkem a pod hrdinsky znějícím označením partyzáni."

Spolu s ministrem vnitra Richardem Bienertem, který se již o několik týdnů později stane ministerským předsedou, vydal Hrubý vyhlášku, v níž bylo „občanstvo varováno před nepřátelskými agenty". Pokyn zněl jasně: „Zavřete, jakmile se setmí, své dvory a domy, postavte stráže, upozorněte na v obci či okolí se zdržující cizí živly. Vše podezřelé je třeba hlásit starostovi či nejbližší policejní stanici."

Spoluautorem těchto a podobných vyjádření byl strach.

Zatímco válečná anekdota vždy byla a zůstávala zdrojem nadějí.

„Víš," ptá se v jedné z nich občan protektorátu svého kamaráda, „jak bude znít poslední zpráva vrchního velitelství německé branné moci?"

„???"

„Prohráli jsme válku, aniž nám v tom proradný nepřítel dokázal zabránit."

Anebo jiná:

Na jedné z posledních řečí k národu hřímal Joseph Goebbels: „A nyní, němečtí muži a ženy, vám s hrdostí oznamuji, že máme k dispozici novou zbraň! Když ji vytáhneme, naráz bude po válce."

„Heil! Heil! Heil!" provolávali nadšeně posluchači.

„A jaká, prosím, že je to vlastně zbraň?" zeptal se Goebbelse po projevu jeden z jeho pobočníků.

„Ty to nevíš?"

„Nevím."

„No přece bílý prapor."

Ať tak či onak, smíchu bylo i nyní, v čase předvánočním a vánočním, míň než toho ostatního. Přímo v protektorátu i kdekoli jinde, kam válečné či perzekuční dění lidi z Čech a Moravy zahnalo.

„Nálada mezi námi nebyla nejlepší," vzpomínal na prosinec 1944 spisovatel Miloslav Moulis. „Právě v té době začaly do Buchenwaldu přijíždět evakuační transporty z Osvětimi. Když se otevřely dveře železničních vagonů, takzvaných dobytčáků, polovina těch ubožáků uvnitř byla mrtvá a druhá polovina k tomu neměla daleko. Uvědomil jsem si, jaké jsem měl štěstí, že jsem v Osvětimi na jaře 1943 prožil jen čtyři měsíce. Vytetovali mi tam na ruku číslo 118 266, což mne překvapilo, protože v táboře mohla pobývat jen tak desetina z toho počtu. Naštěstí jsem díky tomu, že jsme nějaký čas žili v Plzni, uměl slušně německy, takže jsem se na to esesáka u tetování rovnou zeptal. Zasmál se a řekl, že ti ostatní už jsou mrtví, což prý čeká i mne. Připomněl jsem si tahle jeho slova zrovna o Vánocích ve čtyřiačtyřicátém. Příliš povzbudivé to nebylo. A taky nás hrozně štvaly útržkovité a všelijak podloudně získávané zprávy o úspěšné německé protiofenzivě v Ardenách, báli jsme se, že se tím válka protáhne. Takové to tehdy o Vánocích bylo. Stáli jsme na apelplatzu, mrzli jsme a esesáci nás stále dokola přepočítávali. Vedle nás ležely mrtvoly těch, kteří toho dne zemřeli, ale důslední Němci je chtěli také započítat. Navíc jsme se při tom povinně museli dívat na oběšeného a předtím strašně zmučeného Poláka, který se pokusil o útěk. Až pak nás poslali do baráků, kde se každý mohl aspoň věnovat svým myšlenkám."

„Pamatuji si," vrací se do minulosti plukovník ing. Antonín Popovič, „že se začínalo přesně v půl osmé. Byl Štědrý večer 1944 a jako příslušníci 3. praporu 1. čs. samostatné tankové brigády v SSSR jsme se nacházeli v sále hostince ve vesnici Voĺa Nižňa na polské straně Karpat, tedy v prostoru Dukelského průsmyku. V rozmístění po osádkách tanků jsme se usadili u bílým plátnem pokrytých stolů. V rohu místnosti stála borovička ozdobená svíčkami. Bylo ticho, i když dvě stě tankistů není jinak zrovna tichá parta. Pak zazněl povel zástupce velitele praporu poručíka Lumíra Pisarského: ‚Vztyk, pozor!' Vstoupil velitel praporu, jímž byl nadporučík Richard Tesařík. Prohlédl si nás všechny svým jediným okem, o to druhé přišel před třemi měsíci v bitvě o průsmyk. Poté krátce promluvil. Požádal nás, abychom si připomněli nejen drahé doma, ale i kamarády, kteří po našem boku padli během cesty od Sokolova až po Karpaty. Následoval přípitek na vítězství. S přiťukáváním to bylo však složité, protože trochu vodky nám proviantní s pomocníky nalili do pokličky od jídelní misky. Kde by také sehnali tolik skleniček ve zpola vylidněné přifrontové vesnici v Karpatech! K jídlu bylo srnčí, jež obstarali naši praporní lovci. Všem chutnalo, ale zalehnout se muselo podle denního řádu – ve 22 hodin. A hned následující den některé z nás čekal tajný přesun ke splnění zvláštní úkolu na předním okraji fronty, který se nacházel již na slovenském území u říčky Ondava."

Vzpomínku z jiného kouta evropského válčiště si přinesl Václav Straka, který byl tehdy poručíkem: „Od osmatřicátého roku jsem studoval v Bruselu, byly to tedy mé sedmé Vánoce mimo domov. Ty poslední jsem v rámci Československé samostatné obrněné brigády, jejímž velitelem byl brigádní generál Alois Liška, prožil při obléhání francouzského přístavu Dunkerque, kde se opevnilo snad dvanáct set Němců a nemínili se vzdát. Byla to poměrně klidná služba, občas nějaký náš výpad, jindy jejich, ale my měli hlavně vztek. Chtěli jsme se podílet na osvobozování vlasti – a ne trčet takhle daleko. No... Vánoce na frontě, to je taková divná věc. Měli jsme dost jídla i pití, ale že bychom byli přeplněni třeštivou radostí, to se říci nedá. Pocházeli jsme z různých koutů republiky, a tak jsme dávali k lepšímu řeči o různých svátečních zvycích, čímž jako bychom byli tak trochu blíž domovu. Měl jsem strach o otce, o kterém jsem se složitou konspirační cestou dozvěděl, že je vážně nemocný. Utvrzoval jsem se v tom, že ho určitě zastihnu živého. Ale nezvládl jsem to, i když jsem se na českou půdu dostal dříve než ostatní, spolu s Američany už 1. května 1945, pak nám ale cestu od Plzně do Prahy na několik dnů znemožnily

demarkační požadavky Rusů. Tátu jsem tak jako tak propásl: umřel tři týdny předtím. Kdybych tohle tušil tehdy u Dunkerque, byly by to pro mne Vánoce o mnoho smutnější."

„Meuslowitz u Lipska, to byla moje koncentráčnická ‚adresa' z druhé poloviny prosince čtyřiačtyřicet," vypráví Arnošt Lustig. „Spadali jsme jako venkovní komando pod buchenwaldský lágr a vykládali jsme z vlaků ocelové plechy, které sloužily k výrobě pancéřových pěstí. Měli jsme hlad, byla nám zima a byli jsme umoření dvanáctihodinovými šichtami. A do toho Vánoce. Jako židovský kluk jsem je sice přímo neslavil, ale ctil jsem tu atmosféru, protože tam spolu s námi vynuceně dřelo nejen mnoho Italů, ale také snad dva tisíce Němci zadržených povstalkyň z Varšavy. A zrovna na tyhle ženy do smrti nezapomenu. Vesměs to byly katoličky a o Vánocích zpívaly koledy a náboženské písně. Esesáci z toho doslova šíleli. Nesnášeli katolíky, podobně jako nesnášeli Židy a bůhvíkoho ještě dalšího. Jakoukoli víru nesnášeli. Bili je za ten zpěv, štvali na ně psy, ale zpívající Polky se nedaly umlčet. Vypadaly hrozně, neměly vlasy a mnohdy ani zuby, byly zubožené, ale v tu chvíli vysloveně krásné. Byly krásné jako neporazitelní lidé. Naše česká, původně terezínská skupinka to chtěla těm ženským nějak oplatit, a tak jsme spustili písničky od Voskovce a Wericha. Možná si to teď ve stáří jen zpětně domýšlím a idealizuji, ale vše jako kdyby tehdy báječně, tak nějak vánočně i nevánočně souznělo. Bylo to přece zpívání o domovu a o naději."

Ať se naši lidé nacházeli kdekoli, myšlenkami byli doma.

A doma – to byl stále ještě protektorát.

Protentokrát, použijeme-li dobovou slovní hříčku.

Ještě se tohoto území nedotkla válka v té pravé podobě frontového střetu, to dosud ne, ale leccos už zdejší občané prožili a prožívali. Třeba spojenecké nálety na strategické cíle, které se svým zacílením ne vždy zcela povedly. Jmenovitě se lze zmínit o Pardubicích, Kolínu, okolí Brna, několik bomb zasáhlo v listopadu také Prahu, průběžně docházelo k leteckým útokům na železniční dopravu a rafinerie. Stupňovalo se povinné nasazování mládeže, nyní už počínaje ročníkem 1924, do říšských průmyslových podniků a někdy také k velmi nebezpečným odklízecím pracím po náletech, kde hrozily především nevybuchlé pumy. Právě teď, koncem roku 1944, přišel další požadavek, na jehož splnění nacisté bezpodmí-

nečně trvali: deset tisíc mladých českých a moravských zemědělců se mělo okamžitě odtransportovat k zákopovým pracím v oblasti východně od Vídně, kde se očekával nápor Rudé armády.

Už to tu nebyla žádná oáza klidu.

V protektorátním ministrovi školství a lidové osvěty Emanuelu Moravcovi, za první republiky důstojníkovi generálního štábu, který ve svém kolaborantství předčil všechny ostatní, dozrával veřejně prezentovaný a skoro až hysterický výkřik:

„Dej, Bože, Němcům sílu, a s námi hříšnými měj slitování."

Slitování: přepodivné slovo v daném kontextu.

Stíhací komanda SS v té době vražedně operovala v oblastech u hranic se Slovenskem i na dalších místech, gestapo pokračovalo v pronásledování, týrání a zabíjení podezřelých, generál Toussaint nařídil přípravy k provedení rozkazu o odpoutání, vyklizení, ochromení, zničení…

Ano, opět je tu ta čtveřice písmen:

ARLZ.

Zkratka vygradovaná svým řazením do pojmu, který svým posledním písmenem uzavíral abecedu a týkal se nejen likvidace průmyslových objektů, železničních zařízení, skladů, celkové infrastruktury, ale také – a možná především – lidí.

Překážejících lidí!

„ … VON 15 BIS 18 UHR DAS WASSER IN DEN LEITUNGEN GESPERRT IST…“

Krutá tíha předvánočně ubíhajícího času.

Různorodě krutá.

Voják na frontě mohl kdykoli padnout, odkudkoli mohla přilétnout mrcha-kulka, v kterémkoli okamžiku se mohla noha člověka či kolo auta dotknout nástražné miny, na příbytek kterékoli rodiny mohla leckde ve válčícím světě spadnout bomba, ale žili tehdy, spíš tedy už jen dožívali také lidé, kteří s pravděpodobností blížící se jistotě věděli, že brzy zemřou, a co hůř – dokonce jim i bylo se všemi odpornými detaily známo, jak zemřou.

Pankrácká sekerárna.

Její historie, plná hrůzy a krve – doslova krve –, se započala psát již více než půldruhého roku před prosincem 1944, o němž hovoříme: bylo to na jaře 1943, kdy nejvyšší představitelé německých justičních institucí v protektorátu usoudili, že je plýtváním silami a pohonnými hmotami, když odsouzenci k smrti, držení po rozsudku na speciálním oddělení IIa věznice v Praze na Pankráci, jsou k výkonu trestu odváženi do říše, převážně tedy do Drážďan. Padlo rozhodnutí, že Praha se v tomhle směru musí osamostatnit. A to co nejdříve! Přípravy neunikly nikomu, kdo s provozem věznice tak či onak souvisel, a neunikly samozřejmě ani tomu, jemuž bylo shodou okolností a díky jeho odvaze umožněno stát se tajným kronikářem dění na Pankráci – ale nejen to: také převzít od odsouzených, přepsat a s pomocí jiných odvážlivců doručit jejich blízkým, případně uschovat pro budoucnost, stovky motáků, dopisů na rozloučenou, kreseb i literárních výtvorů. „Karel“ – tak si ten člověk nechával říkat a svou anonymitu si hodlal zachovat i po konci okupace. Spisovatel Vladimír Thiele, který tuto obsáhlou dokumentaci zpracovával, o březnu 1943 napsal:

„Celé to krásné a nešťastné jaro padalo kužely růžového světla i do ‚Karlovy‘ služební místnosti… A ‚Karel‘ psal, na útržcích svého deníku se zpovídal z toho zamřížovaného jara, kterému do pochodu tloukli dělníci kladivy: Už br-zy po-sta-ví-me se-ke-rár-nu, stroj na stí-ná-ní lid-ských hlav!“

V „Karlově“ deníku je vše zachyceno den po dni.

22. března, pondělí: „V přízemním traktu IIa vyklidili Němci hromadné ubytovací cely č. 29, 30 a 31. Zedníci tam buší do zdi, elektrotechnici

pracují o překot, neboť se tu staví senzace protektorátu, Prahy a Pankráce – ‚sekera'. Drážďany už nestačí stínat naše hlavy a na Pankráci čeká na šedesát nových odsouzenců k smrti. Dlouho do noci slyšíme hlučnou práci řemeslníků, úder za úderem přibližuje zahájení poprav sekerou. Děsivé divadlo je připravováno s německou důkladností a rychlostí. Každou vteřinou přibližuje se první duben, kdy má být zahájen ‚provoz'. Šedesát odsouzenců čeká a poslouchá rány do zdi – konec nadějím a snům."

23. března, úterý: „Úpravna katovny jde opravdu ďábelským tempem. Dobře těsněná okna ‚sekerárny' s mléčným sklem budou skrývat tajemství posledních výkřiků a proklínání."

25. března, čtvrtek: „Popravčí místnost už obkládají bílými dlaždičkami… a montují popravčí aparát."

26. března, pátek: „Proti vězeňské zahradě je umrlčí komora, vězeňská truhlárna je pro ni velkým dodavatelem rakví… Večer. Ruch ‚odnaproti', jak říkáme katovně, naznačuje závěrečné úpravy."

1. dubna, čtvrtek: „Dostávám důvěrný vzkaz, že dnes v 16.30 hodin má být zahájení poprav. Krátce po 21. hodině otevřela se velká železná vrata dvora a vjelo lehké nákladní auto. Zastavilo se před malými dvířky protější budovy a začalo se se skládáním rakví (beden). Okno popravčí komory bylo osvětleno. Tmavá noc a dunění rakví působilo na naše nervy. Čekali jsme, co bude dále. Po chvíli auto odjelo a dodatečně jsme se dozvěděli, že zahájení poprav je oddáleno, přípravy prý ještě nejsou skončeny."

5. dubna, pondělí: „V 16.30 první popravy. Na dvoře před okny cely číslo 30 hlídkuje wachmeister Prey. Opatrně vyhlížíme… Jakési stínové hemžení uvnitř ‚sekerárny'. Před 18. hodinou se pootevírají okna. Větrá se. Vzduch po vraždě prvních pěti lidí jistě není nejlepší. Dnes tedy provedli to hrůzné zahájení. Po 21. hodině vjíždí branou dvora nákladní auto. Světlo u oken ‚sekerárny' září do temné noci. Rakve s mrtvými jsou snášeny do vozu. Jasně slyšíme kroky wachmeistrů, nesoucích náklad, potom posunování rakví po plechové podlaze vozu. Několikrát se to opakuje. Po chvíli auto odjíždí…"

6. dubna, úterý: „Nakreslil jsem si plánek protějšího traktu s takzvanou ‚sekerárnou'. Dnes bylo opět několik poprav."

12. dubna, pondělí: „Oberwachmeister Fuchs vedl odpoledne kněze v dlouhé sukni, který měl dát útěchu a poslední pomazání odsouzenému. Když po chvíli šli oba zpět, všiml jsem si nápadné bledosti knězova obličeje. Byl to jediný případ za celou dobu, že byla dovolena návštěva kněze. Dnes popravili pět vlastenců a jejich těla odváželi v prostých rakvích zase

po 21. hodině. Slyšeli jsme supění německých wachmeistrů, jak se dřeli s bezhlavými ostatky. Pět úderů na dno auta…“

Takhle s tím tehdy, na jaře 1943, začali.

Nyní, nedlouho před koncem roku 1944, už součtová bilance pankráckých poprav neměla daleko k tisícovce.

Ti, na které ještě nepřišla řada, tu čekali na určení svého osudného data. Bude to ještě letos, či se dožijeme ledna? Mezi všemi jinými se takto sami sebe i spoluvězňů ptali také manželé Liškovi z Přemýšlení u Zdib, pro něž se naplnila druhá možnost a život se pro ně uzavře až v odpoledních hodinách pátého dne nového roku. Z jejich dopisů na rozloučenou, promýšlených jistě dopředu právě v tom citlivém prosincovém čase, lze vyčíst obdivuhodnou niternou odvahu, a slova Jana Lišky vypovídají také o vztahu k jeho povolání. „Milovaná maminko, bratři a sestry, děti!“ nadepsala dopis Antonie Lišková. „Prosím Vás všechny, neplačte pro nás, bolelo by to snad i po smrti. Přejte nám klidu po všem utrpení, ani nevíte, jaké je to pro nás vykoupení a vysvobození. Odcházíme oba se světem i osudem smířeni a úplně klidní. Pro Vás mne srdce bolí, má maminko zlatá, ale věřte, že to byl náš osud. U dětí jsem se těšila, až dorostou. Věřím pevně, že je vychováte, aby se jim dobře vedlo a byly Vám, sobě i národu ke cti.“ A učitel Liška pak věnoval závěrečnou větu svého dopisu nejen vlastním dětem: „Pozdravujte známé a časem si na nás vzpomeňte. Vendo, vyřiď všem mým žákům upřímný pozdrav.“

Blížící se vánoční svátky, o nichž se dalo předpokládat, že budou poslední válečné, ani v nejmenším nepřibrzdily pankrácký vražedný rychlostroj.

„Pro změnu popravovali také dnes, tedy v sobotu,“ zaznamenal si „Karel“ 16. prosince 1944. „Celkem 14 osob… všichni z Morávky a pro jeden případ, delikt: ilegální činnost, přechovávání a zbraně.“

19. prosince, úterý: „Podařilo se mi získat oběžník, ve kterém správa věznice oznamuje, že zítra odpoledne nepoteče voda. (Originál přikládám k deníku: ‚Es wird hierdurch bekanntgegeben, das am Mittwoch, den 20. Dezember 1944 von on 15 bis 18 Uhr das Wasser in den Leitungen

gesperrt ist.‘) To samo o sobě by nebylo nic zvláštního, ale oběžník podepsali všichni wachmeistři všech oddělení. Budu mít tedy ve své sbírce autogramy lidí z Pankráce, nikoliv však těch zavřených, nýbrž těch, kteří teprve za mříže půjdou.“

20. prosince, středa: „Dnes tedy, jak bylo včera ohlášeno, odpoledne voda netekla, chodbaři všech oddělení museli natočit již dopoledne do všech nádob vodu do zásoby. Hlavně na ‚sekerárně‘ museli chodbaři připravit větší zásobu vody, aby bylo možno splachovat krev českých lidí, neboť – dnes se opět bude popravovat.“

Vodní potrubí bylo tedy od 15 do 18 hodin uzavřeno.

Provoz smrtícího zařízení to nijak neovlivnilo: pod jeho vraždícím ostřím zemřelo toto dne odpoledne čtyřiadvacet lidí, z toho dvě manželské dvojice, odsouzené za „přechovávání a pomoc osobám říši nepřátelským“. Čtyřiadvacet mrtvých: věru zaznamenáníhodný způsob připomínky adventu v ryze nacistickém stylu. Vždyť také kronikář „Karel“ pocítil potřebu připsat k výčtu mrtvých i pocitový dodatek: „Zoufalé volání jednapadesátileté paní Marie Kulmanové: ‚Smilujte se, pro Boha svatého, smilujte se,‘ znělo chodbou a rozdíralo nervy ostatních, ale i tak – marně.“

Naproti tomu poslední „Karlův“ deníkový záznam z oné středy bez dodávek vody, a vlastně i celého roku 1944, je velmi stručný:

„Za čtyři dny bude Štědrý den.“

Skoro se až vnucuje k tomu připsat: „Stille Nacht, heilige Nacht…“

ILUZE A JISTOTY

Jinak tomu ani být nemohlo.

Závěrečné okamžiky roku 1944 a první hodiny roku následujícího zastihly nejen Berlín, ale každý kout Německa, kde se dosud režim hákového kříže přidržoval u moci, v krajně neradostné náladě. Situace „třetí říše" měla uprostřed šesté válečné zimy katastrofální podobu a dala se přirovnat k postavení čím dál víc osamocené lodi, která se sice ještě drží nad vodou, ale co nevidět ztroskotá. Žádný jen trochu objektivní vojenský znalec by nyní nevsadil na šance Německa jedinou marku. Čtyřiačtyřicátý rok – až na ardenskou mezihru – představoval pro hitlerovce doslova děsivý řetěz proher, jichž důsledkem bylo vystřízlivění ze všech předchozích velikášských představ. Válečná mapa Evropy se od základu změnila a sny o tisícileté říši se zprvu jen měsíc po měsíci, pak týden po týdnu, posléze už bezmála den po dni hroutily jako domek z karet. Německá města úpěla pod těžkými údery letectva západních spojenců, jimž oslabené síly luftwaffe a protiletadlového dělostřelectva nedokázaly účinně čelit, a ani zprávy z bojišť nepřinášely cokoli povzbuzujícího. S obtížemi se zacelovaly těžké ztráty na bojištích, zálohy byly již prakticky vyčerpány a nebylo koho posílat vstříc ústupovému utrpení a vysoké pravděpodobnosti smrti, zranění, v lepším případě pak zajetí.

Shrnutě lze říci, že síla německých armád se v roce 1944 zmenšila o celou čtvrtinu.

A nic lepšího nebylo v dohlednu k očekávání.

V Budapešti se nyní nacházelo v obklíčení téměř dvě stě tisíc vojáků wehrmachtu a SS, linie sovětsko-německé fronty byla dlouhá přes dva tisíce kilometrů a dal se zde dříve či později předpokládat rozhodující úder Rudé armády. Depresivně působila také skutečnost, že již od podzimu se na východní i západní frontě bojovalo také přímo na území Německa: v říjnu se o to postarali vojáci 3. běloruského frontu ve Východním Prusku, nedlouho poté stanuly anglo- americké jednotky u břehu Rýna, což bylo vnímáno jako obzvláštní znesvěcení, protože k této řece se vztahovalo přemnoho starogermánských legend. Odpadali dosavadní spojenci: Bulharsko, Rumunsko, již delší čas byly potíže s Italy, k otevřeným protiněmeckým povstáním došlo ve Varšavě i na Slovensku. A ani ta prosincová

útočná operace v Ardenách po počátečním překvapivém zdaru se v dalším průběhu nevyvíjela příliš úspěšně – a docházelo tudíž na slova některých realističtěji uvažujících německých stratégů, kteří to tvrdili od počátku.

Kruh se prostě uzavíral.

Kolem Německa – i kolem muže, jenž mu již dvanáct let s pravomocemi zcela absolutními stál v čele.

Buďme však spravedliví: vzhledově zestárlému Adolfu Hitlerovi, k němuž se ve skutečnosti teprve přibližovaly šestapadesáté narozeniny, lze připsat mnoho odpudivých vlastností, nelze mu však upřít všeničící urputnost, se kterou se znovu a znovu, byť často i křečovitě a s děsivými následky, pokoušel zvrátit situaci. Právě na Nový rok 1945 svolal poradu, na kterou byl pozván také generálplukovník Heinz Guderian, uznávaný expert pro vedení tankových operací a mimo jiné spolustrůjce oslnivého vítězství nad Francií ve čtyřicátém roce. Nyní ovšem nešlo o dobývání Paříže, ale o to, že IV. tankovému sboru SS pod vedením generála Gillese, narychlo předisponovanému ze skupiny armád Střed ke skupině armád Jih, bylo nařízeno okamžitým úderem prorazit drtivé obklíčení Budapešti a tamních německých jednotek. „Hitler si od útoku Gillesova sboru sliboval pronikavý úspěch, ve mně převládala skepse," zaznamenal si o tom v časovém odstupu generál Guderian. „Na přípravu k provedení průlomu bylo zoufale málo času a ani vojska, ani jejich velitelé již nedokázali postupovat tak rychle jako za starých dob." Gruntovní pravdu vyslovil generál Guderian: nic už prostě nebylo jako za starých dob. V mnoha jiných, stejně tak i v tomto případě. Nápor Gillesových tankistů, odstartovaný 1 ledna 1945 v 10.30 hodin z prostoru kolem Komárna, byl v nejbližších dnech sovětskými vojsky nejprve přibrzděn a oslaben, posléze zcela zastaven, což spolu s dalším děním v této bojové oblasti na vzdálenost pouhého měsíce přiblížilo konečné dobytí Budapešti.

Zlé, velmi zlé to bylo s „třetí říší".

Představitelé totalitních režimů však skoro nikdy nedávají prostor k otevřenému přiznání neúspěchů, vždy se snaží až do poslední chvíle tak či onak kličkovat. Bylo tomu tak i nyní. K mikrofonu ve vůdcově hlavním stanu přistoupil do krajnosti nervově i tělesně vyčerpaný muž a navzdory všemu, co se dělo a co už se nedalo tajit, zvolil pro své novoroční poselství k národu věty, v nichž se nepřipouštěla ani stopa pochybností a koketovalo se v něm s ošidným činitelem času:

„S náměsíčnou jistotou byl srpen 1944 výhledově označován za měsíc, kdy se Německo bezpodmínečně vzdá. Nedávno byl novým termínem le-

den, potom o něco později zase březen 1945. V červenci se bude jistě mluvit o zimě 1946, ledaže do té doby válka skutečně skončí, a to nikoli německou kapitulací, neboť k žádné kapitulaci nedojde, nýbrž německým vítězstvím."

Ještě se – ač se to zdá neuvěřitelné – našlo dost takových, kteří mu tleskali.

A ti nejvěrnější z věrných byli ještě oceňováni. Tak třeba dvaapadesátiletý, a tedy relativně mladý generálplukovník Ferdinand Schörner, kterého čekalo i pozdější povýšení na polního maršála, obdržel v den novoročních oslav dubovou ratolest s meči a brilianty k Rytířskému kříži.

Jako třiadvacátý voják německé branné moci.

A jako poslední: později už nebyl na podobné slavnostní akty čas.

„Generálplukovník Schörner je všem Němcům vzorem vojenské cti, udatnosti a věrnosti," napsali v německých novinách, kde se čím dál častěji objevovala přísná tvář silného muže v brýlích. „Tvrdý k nepříteli, tvrdý k podřízeným, tvrdý k sobě," zhodnotili ho v personálním formuláři vyšších důstojníků wehrmachtu.

V nejbližších měsících se prokáže, a především k tomu dojde v souvislosti s prostorem, kde je nám odnepaměti dáno žít, nakolik byla tato slova chvály oprávněná.

Daleko od Berlína, v přísně střežené čtvrti Kuncevo na západním předměstí Moskvy, kde se nacházela soukromá dača nejvyššího sovětského vůdce, se příchod nového roku pochopitelně přijímal ve zcela jiné atmosféře, než tomu bylo či mohlo být v Berlíně. Pětašedesátiletý Josef Vissarionovič Stalin, který v předchozích hodinách oslovil národ optimistickým apelem, otištěným ve všech novinách a šířeným i na frontu, pozval do Kunceva, kde pobýval rád a kde v březnu 1953 také zemře, nejen členy politbyra, tedy politického vedení státu, ale i vybranou skupinu špičkových představitelů armády. Vším dostupným zásobenou hostinu a neformální zábavu, k níž legendární velitel Rudé jízdní armády z časů revoluce a občanské války maršál Semjon Michajlovič Buďonnyj vyhrával na tahací harmoniku a posléze dokázal, že i v jedenašedesáti letech umí zatančit kozáčka, provázela série přípitků, která vyvrcholila půlnočním Stalinovým pozvednutím číše na konečný zdar sovětských ozbrojených sil.

O vážných věcech se příliš nemluvilo.

Této noci ne.

Bylo by to ostatně zbytečné. Ti z přítomných, kteří dokázali až do konce odolávat náporu vodky, však věděli, museli vědět, že vyhráno ještě není – a že vše, čeho je třeba v roce, do něhož svět vstupuje, tak či onak dosáhnout, bude stát přemnoho životů.

„Bylo kolem třetí ráno, když jsem z Kunceva, tak jako téměř všichni ostatní, odjížděl," zapsal si do deníku zástupce náčelníka sovětského generálního štábu generálplukovník S. M. Štěmenko. „Moskva si i nadále udržovala vzhled frontového města. Projížděli jsme neosvětlenými, temnými, liduprázdnými ulicemi. Domy, které jsme míjeli, měly okna zatemněná staženými roletami, pouze tu a tam některou škvírkou probleskoval paprsek světla… Novoroční oslava v Kuncevu nám i přes svou uvolněnost nabídla řadu podnětů k zamyšlení. Všechno se zdálo nasvědčovat tomu, že konec války už není daleko. Dýchalo se nám volněji, přestože jsme věděli, že během několika týdnů vypukne nová ofenziva a nás čekají další těžké boje…"

I generálplukovník se může mýlit.

Dovolíme-li si lehce předběhnout čas, lze připojit poznámku, že ofenziva, o které Štěmenko cestou z bujaré oslavy přemýšlel, nebyla vzdálena několik týdnů: přesnější by byla úvaha v řádu dnů.

Podobalo se to překřikujícím se novoročním hlasům.

Hitler samospásně nabízel tvrzení, že porážka je iluzí.

Stalin připíjel na sílu sovětských ozbrojených sil s podtónem skutečnosti, že se blíží ničivý úder na nepřítele, podobající se smršti.

Ale i jiní a jinde při této příležitosti promluvili.

Zvláštní formu jednoho ze svých tehdejších vyjádření zvolil – jak to měl v oblibě – Winston Churchill. Stále ještě zůstávalo v paměti, jak se britský premiér zachoval v průběhu historického rána dne 6. června 1944. Přišel do parlamentu v době, kdy se podle předem daného programu projednávaly vcelku nevýznamné interpelace, byl nevyspalý, unavený, ale neodpustil si žertík. Když dostal slovo, podal nejprve upřesňující zprávu o dobytí Říma, teprve pak prohodil jen skoro jako mimochodem: „A také bych rád, dokud to nezapomenu, oznámil ctěné sněmovně, že během dnešní noci a několika ranních hodin se uskutečnilo první přistání spojeneckých sil na francouzské pevnině, což znamená…"

Zbytek jeho slov zanikl v jásotu.

Také nyní zvolil originální postup. Neoslovil přes bariéru války Adolfa Hitlera, kterého považoval za vyvrhele lidské společnosti a v případě jeho dopadení navrhoval okamžitou popravu, ale dokonce ani britské spojence. Obrátil se hlouběji do minulosti a adresoval své novoroční poselství takzvané Primrose League, neboli Prvosenkové lize, společnosti určené k propagaci a prosazování politických a společenských idejí konzervativní strany. U zrodu společnosti stál v roce 1883 i Churchillův otec lord Randolph Churchill a její poněkud zvláštní název souvisel s tím, že se společnost hlásila k odkazu britského politika s spisovatele Benjamina Disraeliho, který se v devatenáctém století značně zasloužil o rozmach Britského impéria a jehož oblíbenou květinou byla prvosenka.

„Začátek dalšího válečného roku, který určitě bude také rokem volebním," sdělil premiér členům Primrose League, „mi dává jako vašemu velmistrovi příležitost říci cosi zásadního. Dnes vstupujeme do roku, který nám přinese vítězství v Evropě. Než uplyne nemnoho měsíců, bude smetena ta zločinecká tlupa, která tak dlouho ovládala onu nešťastnou pevninu. Než se toho konce dosáhne, nemůže být návratu k našim běžným zvyklostem. Bylo by tragickou pošetilostí prodlužovat nějakým ochabnutím v posledním údobí agonii, kterou velikášská ctižádost způsobila světu."

Sir Winston málokdy mluvil jen tak do větru: zmínka o ochabnutí jistě souvisela s tím, co se v předchozích týdnech dělo v Ardenách.

Stejně tak s moudrostí a jazykovým svérázem, jak se to od něho vždy očekávalo, promluvil 31. prosince 1944 z londýnského rozhlasu ministr zahraničí československé exilové vlády Jan Masaryk:

„Ještě jednou, definitivně naposledy, přejeme si touto cestou navzájem novoroční.

Jaký si ale přejeme ten rok 1945?

Podívejme se napřed na minutku na rok 1944, teprve pak si povinšujeme. V právě končícím roce Spojenci stanuli na prahu konečného vítězství. Osvobozující Rudá armáda vkročila – vděčně vítána – na území naší republiky. Francie a Belgie jsou osvobozeny. Převaha technická i bojová spojeneckých armád vzrostla za ten rok na míru dostačující k rozdrcení Německa, ovšem za předpokladu, že všichni na frontě i doma, vy i my, napneme všechny síly tak, aby morální síla Spojených národů rovnala se plně vojenské převaze. Rok 1944 byl v mnohých směrech pln úspěchů,

ale zrovna na Vánoce bývalý generál Rundstedt, dnes vojenský zřízenec Himmlerův, ukázal překvapeným skorovítězům, že prušácko-skopčácko-nacistická hydra má několik hlav, a dokud všechny tyto hlavy nebudou definitivně amputovány, nebude míru ani pokoje. O Rundstedtovi říkají, že je to výborný generál. My o něm víme, že je špatný charakter, který po puči proti Hitlerovi zradil své pruské kolegy a spojil se s Himmlerem. Proto také jeho ofenziva znamená jen konečné a křečovité běsnění velkoněmecké říše, která se dobrovolně odevzdala bezbradému Himmlerovi. Rundstedt bude poražen a souzen.

No a teď 1945?

Bude to rok evropského vítězství. Co si od vítězství smíme slibovat my, obyvatelé krásného srdce Evropy? Napřed si musíme slíbit, že budeme držet dohromady: že u nás nebude občanských poloválek, že nebudeme potřebovat spojeneckých vojáků, aby vyklidili Kampu od Vinohradských. Naše osvobození přijde později, o hodně později, než jsme doufali. Je to škoda, ale má to i jisté výhody. Můžeme se právě v těchto dnech a týdnech učit, jak se některé věci dělat nemají. Lid československý je učenlivý a jistě pochopí, že všichni slušní demokraté čeští, slovenští a karpatoukrajinští musí se dát do kupy a společně řešit problémy, kterých bude hodně. Nekompromisní láska k vlasti a ke všem nevinně trpícím, to je opravdová humanita. To zaručí budoucnost Košic i Pelhřimova. Budeme-li postupovat takto, máme vyhráno a pak si můžeme slibovat od vítězství Spojených národů klidný, čistý, demokratický vývoj našeho státu…

A nyní končím řeč ne jako ministr, ale jako Jan Masaryk.

Přeji vám, moji milovaní, zdraví, odhodlanost a víru. Rok 1945 bude rokem vítězství a může být i rokem míru. Slibme si, že my pro sebe ten mír vyhrajeme, že jej ani trochu nepromarníme a že se budeme mít rádi a že navěky zůstaneme suverénním, demokratickým, skromným, ale hrdým ochráncem srdce matky Evropy.

Dobrou noc!“

K tomu, co tehdy na přelomu dvou roků cítili, se tou či onou formou vyjadřovali také lidé, jejichž názory se nestaly součástí historických monografií. Třeba taková MUDr. Míla Janů. Třicetiletá rodačka z Hronova, před svým zatčením pro odbojovou činnost lékařka v pražské Vinohradské nemocnici. Již bezmála pátý rok pobývala v koncentračním táboře

Ravensbrück, umístěném na okraji města Fürstenberg nad Havolou, leccos zde zvládla, leckomu jako člověk i lékařka pomohla, lecčemus odolala, ale právě nyní, koncem prosince či v prvních lednových dnech roku 1945, kdy se pocitově sblížila s francouzskou spoluvězeňkyní Martou Desrumeauxovou, pochopila, že i přes všechnu vůli v každém ze zápasů lidského žití zvítězit nelze.

„Mých tělesných sil rychle ubývá," napsala špatně ořezanou tužkou na kousek papíru, „ale když se proberu z horečky, kupodivu mohu ještě myslet a vzpomínat. Viděla jsem tolikrát umírání. Zprvu jsem se vžívala do stavu těchto lidí a představovala jsem si ono velmi složité a těžké loučení se životem. Později, když jsem to viděla denně, strašně jsem otupěla, a často jsem si oddychla, že je konec trápení a volná postel pro druhého. A dnes? Přede mnou je několik hodin, snad den, možná že i noc – a potom přijde smrt.

Čím je pro mne smrt?

Vím, že je konec, že všechno je slabé, i má vůle k tomu, abych se vrátila vstříc životu… Stáhla jsem se do sebe, snažila jsem se zapomenout… na své sny a představy o lidstvu, o světě, zapomenout na všechno, z čeho jsme celá léta žili, na čem jsme stavěli. Nebo to byla předtucha, že i já skončím takto? Ano, zapomenout, k čemu bylo mé vědění, mé chtění, má snaha, když kolem bylo moře utrpení, a já, lékařka, k níž se utíkaly zoufalé oči, ach ano, ty oči o pomoc volající, a já jsem nemohla nic. Byla jsem otrokem, robotem jsem ale měla být, bez citu a bez svědomí. Cítila jsem, jak se vzdaluji od lidí – já, která jsem chtěla lidi nalézati a nalézti, jim věnovat celou svou práci, získat je svým přesvědčením a svým povoláním, chtěla jsem lidem pomáhat a věnovat jim celé srdce… Celá léta jsem hledala, po něčem toužila, na něco čekala. A přišlo tohle všechno! Jen smutek a zklamání mně zůstaly.

Nato přišla ona.

Zázrak nalezeného přátelství.

Křečovitě jsem se o ně bála. Jako to bylo se vším v mém životě: sotva jsem ji nalezla, musím odejít. Ironie celého dnešního šíleného světa. Opravdu, čím je pro mne smrt? Snad usnu, přijde někdo, zkonstatuje jednu mrtvolu navíc, nastane obvyklé svlékání, odnášení, někdo se snad přijde podívat, pak počkám v umrlčí komoře, naposledy počkám… Poté mne odvezou branou do krematoria a spálí mne. Možná, že bude právě apel, plameny půjdou vysoko. Vzbudí to pozornost a bude nová látka k hovoru. Za chvíli oheň vyhasne, hovor přejde k jinému námětu a život půjde dál svým tempem.

Jen já už nebudu.

Ach, proč musím právě nyní myslet na vonící meze svého domova, proč vidím fialové stráně kvetoucího vřesu a modravé hřbety hor? Proč slyším hru vlnícího se žitného pole? Proč měkce zvoní šumění lesa…?“

Na její otázky nikdo neodpověděl.

Svůj budoucí úděl však odhadla velmi přesně: posledním dnem jejího života se stal 10. leden 1945.

Ale i lidé zcela jiné hodnotové kategorie mysleli tehdy na budoucnost.

Den předtím, než v Ravensbrücku zemřela pro velký svět války a politiky bezejmenná Míla Janů, projel trojitým řetězem stráží před podzemními kryty Hitlerova hlavního stanu poblíž Bad Nauheimu osobní vůz, v němž na sedadle za řidičem v zamyšlení seděl jediný člověk: štíhlý muž s chladnýma očima v úzké tváři.

Jmenoval se Reinhard Gehlen.

Ročník 1902, rodák z Erfurtu. Od osmnácti let svého věku působil v armádě, absolvoval tajný kurz tehdy ještě poválečnými omezovacími dekrety zakázané válečné akademie, v roce 1923 se stal poručíkem a během nejbližších dvanácti let získal nejen velitelské zkušenosti, ale i kvalifikaci pro službu v generálním štábu. Válečné tažení v Polsku prodělal v září 1939 s 213. pěší divizí, pak sloužil ve Francii. V době, kdy se začalo s přípravami na úder proti Sovětskému svazu, ho povolali do operačního oddělení generálního štábu, kde ve skupině s označením Východ byl jeden z vrcholně utajovaných úkolů definován jako „příprava detailního materiálu o síle sovětské armády, stavu její výzbroje, morálky a kvality velitelského sboru“. Gehlen se zřejmě osvědčil, takže v dubnu 1942 mohl být povýšen na plukovníka a byla mu svěřena funkce náčelníka výzvědného a analytického oddělení s názvem Fremde Heere Ost, tedy Cizí armády Východ. Z nadcházejících konkurenčních bojů mezi tajnými službami „třetí říše“ vyšla Gehlenova ústředna bez úhony, přičemž Gehlen sám se stal vlivným mužem s osobními kontakty do všech mocenských pilířů Německa. Po 20. červenci 1944, kdy jako důsledek nezdařeného atentátu na Hitlera probíhala v armádě ničivá čistka, napsali Gehlenovi do posudku, že je „ve všech směrech absolutně spolehlivý“, pročež byl 1. prosince téhož roku povýšen na generálmajora.

Záviděníhodná kariéra…?

S přihlédnutím k jeho věku nesporně ano.

Za méně záviděníhodné se však dalo pokládat to, co bylo nyní, na sklonku první dekády ledna 1945, jeho bezprostřední povinností. Na führerem svolané speciální poradě o situaci na dočasně zklidněné východní frontě měl Gehlen přednést shrnující sdělení o celkovém stavu a předpokládaných úmyslech protivníka. Z rozboru všech zdrojů, které měl k dispozici, bylo Gehlenovi jasné, že pokud nebude úplně lhát, a to si dovolit nemohl, nemůže svým nejvyšším nadřízeným předložit cokoli výhledově potěšujícího, a věděl také, jak nevlídně jsou Hitlerem i jeho nejbližším okolím vítáni poslové špatných zpráv. O síle a schopnostech protivníka na Východě toho znal víc než kdokoli jiný v Německu, ale tušil, jak málo účinně se s těmito jeho informacemi na říšském Olympu naloží. Gehlen byl nesporně bystrý a vzdělaný člověk se schopnostmi šachového hráče, který dokáže odhadnout několik soupeřových tahů dopředu. Teď už veškeré jeho odhady vyznívaly skepticky a vnitřně se s tím vyrovnal. Nebyl zřejmě přesvědčeným nacistou ve smyslu stranické kázně a povinně vyžadovaného fanatismu až za hrob, ale jako voják z povolání před časem vsadil na hitlerovské expanze a do jisté doby jistě i doufal v jejich úspěch. Nyní tomu bylo jinak: víra v triumf německých zbraní byla už jen iluzí, a na iluze si střízlivě uvažující Gehlen nepotrpěl. Málo reálné se mu zdály také tolik vzývané naděje na rozkol mezi spojenci v protihitlerovské frontě a na separátní mír pouze se Západem. Budoucnost „třetí říše" viděl prostě v černých barvách a vše, co se dělo, mu připadalo jako zoufale nastavovaná hra s předem daným výsledkem.

Z pozvání k Hitlerovi se však nedalo omluvit.

A tak po příjezdu do Adlerhorstu rychle prošel úzkými chodbami betonového bunkru do předpokoje vůdcovy pracovny. Dveře se otevřely a ordonanční důstojník ho vybídl, aby vstoupil. Říšský kancléř Adolf Hitler, přepadlý v obličeji, s jednou rukou v černé pásce, stál u rozložených map. Náčelník generálního štábu pozemních vojsk generál Heinz Guderian posunkem naznačil Gehlenovi, aby přistoupil blíž.

„Vůdce čeká na váš referát, pane generále," vyzval ho.

Reinhard Gehlen promluvil klidným, skoro až monotónním hlasem. Znal Hitlerovu popudlivou nervozitu, s jakou reagoval na vše, co nechtěl slyšet, a proto přepečlivě vybíral slova. Nic z toho, co sděloval, se nesnažil komentovat, pouze řadil daná fakta vedle sebe. Aniž by to však mohl ovlivnit, ta fakta se opravdu nedobře poslouchala.

Führer netrpělivě těkal očima, pak se již neovládl.

„Dobrá, dobrá, už jste toho vyslovil dost, nebudeme se zabývat dílčími statistikami," přerušil Gehlena. „Chci slyšet váš osobní názor!"

Nadešla tedy situace, jíž se generálmajor Gehlen chtěl vyhnout. „Proboha, proč chce znát můj názor, když se stejně zařídí podle svého?" bouřil se v duchu. Očima hledal radu u Guderiana, ale ten celkem pochopitelně hleděl mlčky k zemi, protože nebylo zvykem zasahovat Hitlerovi do jeho rozhovorů.

„Váš názor, generále?!" zopakoval Hitler.

Gehlen se nadechl k dlouhé větě: „Z hlediska všech našich poznatků i z jejich vzájemného porovnávání bych doporučoval co nejdříve a velmi radikálně zkrátit frontu a všechny naše síly soustředit na preventivní obranu přístupových cest k Berlínu."

Vůdce se ušklíbl. „No jasně! Takže i vy věříte v možnost nějaké velké ruské ofenzivy? Teď v zimě?!"

„Předpokládáme…"

„Mluvte sám za sebe!"

„Myslím si, že s takovým vývojem událostí musíme podle všeho přinejmenším počítat."

„To je všechno?"

„Ano."

Hitlerův obličej se stáhl do zlostné grimasy a všichni kolem tušili, že v nejbližších chvílích se stanou svědky jeho obvyklého záchvatu zuřivosti, kdy bude kdekoho obviňovat z neschopnosti a poraženectví. Gehlenova přítomnost v místnosti byla nyní již nadbytečná a jen by za dané situace přilévala olej do ohně, Guderian mu tedy ukázal ke dveřím, jimiž generálmajor nikoli nerad prošel.

Avšak i v jiném slova smyslu se mu ulevilo.

Jako kdyby v jeho mysli přetekla příliš dlouho plněná číše: tamti, pohodil hlavou za sebe, jsou již k ničemu a jejich osud je zpečetěn.

„Svět jako vůle bez představ," napadla ho charakteristika, kterou v podobě ironizující parafráze názvu Schopenhauerova spisu *Svět jako vůle a představa* před časem pronesl o Hitlerovi a jeho okolí diplomat Hasso von Etzdorf, přidělený do Gehlenova oddělení v roli styčného důstojníka Ribbentropova ministerstva zahraničí.

Takže rozhodnuto: je třeba myslet hlavně na budoucnost!

„Vůle bez představ," zopakoval si pohrdlivě sám pro sebe. On, generál Reinhard Gehlen, ctižádostivý, střízlivě a bez nadbytečných a často i překážejících emocí uvažující a navíc k tomu všemu skvěle informovaný šéf

výzvědného oddělení Fremde Heere Ost, určité představy měl, ani vůle mu nechyběla, takže mohl nyní dojít k závěru, že své – již nějaký čas promýšlené a zčásti zcela potajmu, občas ve spolupráci s jinými osobami realizované – plány musí dovézt do finále rychle, co nejrychleji: dřív, než bude zcela pozdě.

„Léta jsme byli nuceni dívat se na svět očima protivníka, vžívat se do jeho způsobu myšlení a záměrů," zaznamenal si o tom s poněkud idealizovaným podtónem do poznámek ke svým pamětem, jež však pod názvem *Der Dienst (Služba)* bude z pochopitelných důvodů moci vydat až o plných šestadvacet let později. „Stalin zmobilizoval energii ruského národa tím, že se vrátil k pojmu vlastenecký zápas a vytvořil tak jistý druh sovětského vlastenectví. Hitlerova nesmyslná východní politika a jeho nesmiřitelné chování vůči ruským lidem připravily sovětskému diktátorovi všechny cesty, aby se s pomocí tohoto vlastenectví přiblížil svému lidu… Již záhy jsme mohli konstatovat nepřítelovu rostoucí víru ve vítězství a museli jsme ji uznat za oprávněnou. Proto jsme ale také nevyhnutelně tušili přibližování naší katastrofy. Je pochopitelné, že nás přitom napadaly otázky, co bude třeba udělat, až jednou nastane zhroucení. Naše myšlenky a úvahy dozrávaly v dlouhém, nepřetržitém a bolestném procesu… Zdařilými zpravodajskými operacemi získali jsme brzy po teheránské a jaltské konferenci spojenecké plány na rozbití a rozdělení poražené hitlerovské říše, nemohli jsme se ale smířit s myšlenkou, že tím nastane definitivní konec Německa. Tyto úvahy mě vedly k závěrům, jaké povinnosti pro mě vyplývají z mého postavení. Bylo jasné, že pokud by byla přervána kontinuita, bylo by vybudování fundované a výkonné zpravodajské služby po několika letech velmi obtížné, ne-li nemožné. Z toho vyplynulo, ať to vypadalo v roce 1945 jakkoli bez vyhlídek a asi i protismyslně, že je třeba se pokusit, pokud možno bez velkého přerušení, vytvořit jádro nové německé zpravodajské služby. Že budoucí německá vláda bude tuto službu potřebovat, bylo pro mne samozřejmé. A bylo by, pokud to situace dovolí, velmi příhodné navázat na naši činnost hned po skončení války a vytvořit základ této služby ze současných zpravodajců a mých osvědčených spolupracovníků."

Gehlen nebyl ovšem jen mužem deníkových zamýšlení.

A také musel své čím dál víc prvořadé zájmy o budoucnost – aby se nevystavoval přímému nebezpečí – vhodně skloubit s aktivitami, jejichž cílem bylo co nejdéle prodloužit nacistickou agónii.

Již v roce 1944 vydal svým podřízeným rozkaz proniknout do polského hnutí odporu a sebrat o něm veškerý získatelný materiál, přičemž se ten-

to jeho zájem rovnoměrně dělil mezi levicově orientovanou a Sovětským svazem ovlivňovanou Armiju ludowu a Armiju krajowu, na jejíž působení měla hlavní vliv londýnská exilová vláda. Podrobně studoval a porovnával tyto systémy, přihlédl pochopitelně i k informacím, které jeho lidé získali o podobných hnutích v Sovětském svazu, ve Francii a dalších zemích. Pak usedl a vypracoval variantní plán na uspořádání německé podzemní a záškodnické činnosti pro případ, že bude Německo zčásti či zcela obsazeno nepřátelskými armádami, a dokonce se později odvážil jednu z modifikací tohoto plánu s pomocí prostředníka, jímž byl vlivný a vzdělaný zpravodajec Walter Schellenberg, pokusně předložit říšskému vůdci SS Heinrichu Himmlerovi – což je ovšem záležitost, k níž se ještě v logice vyprávění a času dostaneme.

Pak už bylo třeba přistoupit ke konkrétním počinům.

Jak že to Gehlen napsal?

„Vytvořit jádro nové německé zpravodajské služby."

Jádro...?

Při určitém zjednodušení lze říci, že se takové jádro skládá ze dvou hlavních součástí: ze zkušených, již v praxi vyzkoušených specialistů – a z obsáhlého souboru utříděných informací, tedy archivů. Personální záležitosti se za daných okolností daly řešit s předstihem. V novinách se začala objevovat nikterak výjimečná oznámení ve smutečním rámečku. Padl za vůdce, národ, vlast. V přívalu dění snad nikomu ani nebylo nápadné, že se na přelomu předposledního a posledního roku války mezi padlými objevila jména řady důstojníků, u nichž ani nebylo uvedeno, na které frontě zahynuli a kde jsou pohřbeni. Jen v jejich rodištích se snad trochu podivovali: měl přece bezpečné místo někde ve štábu, v kanceláři významného úřadu, sloužil takřečeno v teple. Ale byla válka, na Německo padaly ve dne v noci bomby, lidé neumírali jen na frontách. Padl, prostě padl. Na místním hřbitově mu nechali postavit symbolický březový kříž. Další Gehlenem vybraný člověk, který toho hodně věděl a leccos uměl, se tak mohl pod jiným jménem a s falešnými dokumenty objevit někde na druhém konci země, případně rovnou na vhodném místě v zahraničí.

A archivy?

Zde se zejména z organizačního hlediska skrýval složitější problém. Pár lidí se v chaosu vrcholící války snadno ztratí, ale co s množstvím cenného materiálu doslova explozivní hodnoty? Originály a pro jistotu ještě duplicitní fotokopie všech důležitých dokumentů Gehlenovy výzvědné služby, kartotéky, rozsáhlé analytické studie, seznamy agentů v Sovětském sva-